

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Zdeněk Volf

Vývoj institutu státního občanství v československých ústavních dějinách

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Jiří Hřebejk

Katedra ústavního práva

Datum vypracování práce: 23. dubna 2009

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Bezně dne 23. dubna 2009

.....
Zdeněk Volf

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu diplomové práce JUDr. Jiřímu Hřebejkovi za obětavé vedení a podmětné připomínky v průběhu vytváření této práce.

O b s a h

Úvod.....	6
1. Charakteristika státního občanství	7
1.1. Pojem státního občanství.....	7
1.1.1. Vznik pojmu občanství.....	7
1.1.2. Přístupy k vymezení státního občanství	7
1.2. Státní občané jako pojmový znak státu	9
1.3. Mezinárodní aspekty státního občanství	10
2. Československé státní občanství v letech 1918 – 1937.....	13
2.1. Vznik Československa	13
2.2. Recipované předpisy upravující státní občanství	15
2.2.1. Charakteristika státoobčanského práva Rakousko-Uherské monarchie.....	15
2.2.2. Nabývání státního občanství udělením	18
2.3. Úprava státního občanství v ústavních zákonech.....	20
2.3.1. Ústavní listina Československé republiky.....	20
2.3.2. Ústavní zákon č. 236/1920 Sb. z. a n.	21
2.3.3. Ústavní zákon č. 152/1926 Sb. z. a n.	25
2.4. Úmluva se Spojenými státy americkými o naturalizaci	26
3. Československé státní občanství v letech 1938 – 1947.....	29
3.1. Doba nesvobody	29
3.1.1. Mnichovská dohoda	29
3.1.2. Protektorát Čechy a Morava.....	31
3.2. Dekrety prezidenta republiky	33
3.2.1. Dekrety prezidenta republiky jako součást československého právního řádu	33
3.2.2. Ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské.....	35
3.3. Repatriace osob české a slovenské národnosti	38
3.3.1. Ústavní zákon č. 74/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti	38
3.3.2. Výměna obyvatelstva mezi Československem a Maďarskem	39
3.4. Postoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu.....	41
4. Československé státní občanství v letech 1948 - 1967	44
4.1. Ústava Československé republiky ze dne 9. května 1948.....	44
4.2. Zákon č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání československého státního občanství	46
4.2.1. Charakteristika zákona	46
4.2.2. Nabývání a pozbývání státního občanství sňatkem.....	48
4.2.3. Institut odnětí státního občanství.....	50
4.3. Navrácení československého státního občanství osobám německé a maďarské národnosti	52
4.4. Dvoustranné smlouvy upravující dvojí státní občanství uzavřené před rokem 1968 ...	54
4.5. Ústava Československé socialistické republiky	57
5. Československé státní občanství v letech 1968 – 1992.....	58
5.1. Československá federace.....	58
5.2. Zákon o zásadách nabývání a pozbývání státního občanství	60
5.3. Republikové zákony o státním občanství.....	62
5.4. Dvoustranné smlouvy upravující dvojí státní občanství uzavřené po roce 1968	66
5.5. Změny ve státoobčanském právu po roce 1989	69
5.5.1. Navrácení státního občanství bývalým československým občanům.....	69

5.5.2. Ústavní zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod	70
Závěr.....	73
Seznam použité literatury.....	75
Resume.....	78

Úvod

Státní občanství je právním institutem, kterým je upraven jeden z nejdůležitějších veřejnoprávních vztahů. Tímto institutem je zároveň určen právní status člověka a vymezeno jeho postavení v právní realitě. Státní občanství je především institutem právním, nemůže existovat mimo právní řád, vzniká a zaniká současně se státem. Vedle své právní stránky má však i řadu mimoprávních aspektů. K těmto aspektům patří zejména pocit sounáležitosti občanů se státem, vědomí příslušnosti k určitému celku, solidarita s ostatními spoluobčany.

Většina lidí nabyvá státní občanství narozením. Ve státech, které patří do oblasti kontinentální právní kultury, je státní občanství narozeného dítěte odvozeno od státního občanství rodičů. Státní občanství zde symbolicky vyjadřuje kontinuitu lidských generací, ale i kontinuitu státu samotného. Česká republika vznikla v roce 1969 federalizací Československa, jako samostatný stát existuje od 1. ledna 1993. Většina občanů České republiky byla státními občany Československa. Z této skutečnosti vychází i v současnosti platný zákon ČNR č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, který odkazuje na právní předpisy, jimiž se nabývání a pozbývání státního občanství v minulosti řídilo. Zákonem je tak založena právní kontinuita státního občanství České republiky s československým státním občanstvím.

Československé státní občanství bylo spojeno s existencí československého státu, který vznikl v příznivých podmínkách, které se v Evropě vytvořily na konci I. světové války. Pozdější mezinárodní konstelace již tak příznivá nebyla a několikrát těžce zasáhla do československých dějin. Dějinné události provázené změnami základních hodnot, na kterých byl stát založen, našly svůj odraz i v institutu státního občanství.

Ve své diplomové práci se zabývám vývojem československého státního občanství, zejména jeho jednotlivými způsoby nabývání a pozbývání. Diplomová práce je rozdělena do pěti kapitol. V první kapitole je uvedena obecná charakteristika státního občanství, vymezen pojem státního občanství a popsány jeho mezinárodní aspekty. Další kapitoly jsou věnovány právním úpravám státního občanství v jednotlivých fázích československého ústavního vývoje. V úvodních částech těchto kapitol jsou vysvětleny politicko-právní souvislosti, které měly vliv na právní úpravu státního občanství. Při zpracování této práce jsem vycházel především z textů právních předpisů, které jsem doplnil o poznatky čerpané z odborných publikací a časopiseckých článků. Cílem mé práce bylo podat ucelený výklad o vývoji institutu státního občanství v československém ústavním systému.

1. Charakteristika státního občanství

1.1. Pojem státního občanství

1.1.1. Vznik pojmu občanství

Historicky vznikl pojem občan na počátku Velké francouzské revoluce. Ve Francii na konci 18. století byl občanem označován příslušník třetího stavu - měšťan (citoyen, der Bürger).¹ S pojmem občan a občanství souvisela koncepce občanských práv, která byla založena na principu rovnosti před zákonem a ideově podporovala úsilí třetího stavu, které směřovalo k získání politických práv a k odstranění privilegií šlechty a duchovenstva. Filosofickým základem této koncepce byla teorie společenské smlouvy formulovaná Jeanem Jacquesem Rousseauem. Pojem občan tak představoval protiklad pojmu poddaný a měl vyjádřit aktivní stránku vztahu člověka a státu. V tomto období však nedošlo k výraznějšímu prosazení politických složek občanských práv. Zřetelným výsledkem revoluce bylo posílení hospodářské pozice třetího stavu a prosazení principu rovnosti v oblasti soukromého práva. Princip rovnosti občanů před zákonem a přirozenoprávní filozofie racionálního směru se na počátku 19. století staly východiskem pro kodifikace soukromého práva. Zde v důsledku recepce římského práva byl upraven i status fyzické osoby a právní postavení cizinců. Přežitý pojem poddaný byl nahrazen pojmem občan. Úprava institutu státního občanství se tak na počátku 19. století nacházela v oblasti soukromého práva.

Pro další vývoj byl charakteristický vzrůstající význam politických složek občanských práv. Státní občanství se tak postupně přeměnilo z institutu upravovaného soukromým právem na institut veřejnoprávní. Vzhledem k tomu, že institut státního občanství upravoval jeden z nejvýznamnějších vztahů ve státě, postavení člověka vůči státu, jeho participaci na státní moci a tvorbě státní vůle, stala se úprava tohoto institutu předmětem ústavního práva.

1.1.2. Přístupy k vymezení státního občanství

V současné době legální definici samotného pojmu státního občanství v právním řádu České republiky nenalezneme. Zákon České národní rady č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky stanoví pouze, kdo jsou státní občané. Tato

---

¹ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda I. díl Obecná státověda. Praha: Linde Praha, a.s., 1998, s. 63

legislativní úprava však byla charakteristická i pro zákony upravující institut státního občanství v minulosti. Vymezení pojmu je tak ponecháno právní vědě a soudní judikatuře, kde v současné době neexistuje zásadní rozpor v definici tohoto pojmu. Jednotlivé přístupy se liší pouze v pojetí státního občanství jako právního vztahu, právního statusu nebo právního svazku, vzájemně se však nevylučují.

Ústavní soud ČR vymežil státní občanství takto: „Z obecného hlediska lze státní občanství definovat jako časově trvalý, místně neomezený právní vztah fyzické osoby a státu, který je proti vůli fyzické osoby nezrušitelný, na jehož základě vznikají jeho subjektům vzájemná práva a povinnosti, spočívající zejména v právu fyzické osoby na ochranu ze strany státu na jeho území i mimo ně, v právu pobytu na jeho území a v právu účasti na jeho správě veřejných záležitostí. Povinností občana je především věrnost státu, závazek k jeho obraně, výkon určitých funkcí, ke kterým je povolán, a dodržování právních předpisů státu i mimo jeho území. Konkrétní obsah státního občanství je určen zákonodárstvím jednotlivého svrchovaného státu“.² J. Filip k typickým znakům tohoto právního vztahu dále řadí jeho bezprostřednost, kterou rozumí nezprostředkovanost jiným právním vztahem např. příslušností k obci, cechu, atd.³ Z výše uvedené definice vyplývá pojetí státního občanství jako právního vztahu. Právní vztah můžeme charakterizovat jako společenský vztah upravený právem, mezi nejméně dvěma určitými právními subjekty, kteří jsou vůči sobě nositeli vzájemných subjektivních práv a povinností, které těmto subjektům vznikají přímo nebo zprostředkovaně na základě právních norem.⁴ Pojetí státního občanství jako právního vztahu zde klade důraz na vymezení vzájemných práv a povinností občana a státu, přičemž uvádí demonstrativní výčet práv a povinností, která jsou pro tento vztah charakteristická.

Státní občanství může být chápáno rovněž jako právní status fyzické osoby, se kterým právní řád spojuje určitá práva a povinnosti.⁵ Státní občanství zde představuje předpoklad vzniku konkrétních práv a povinností fyzické osoby. Pojetí státního občanství jako právního statusu má své kořeny v římském právu. Zde byla právní osobnost svobodného římského občana podmíněna třemi složkami, stavem svobody (status libertatis), příslušností k římskému státu (status civitatis) a příslušností k římské rodině (status familiae). Změnou v jednotlivých složkách docházelo ke kapitisdeminuci, která měla vliv na rozsah právní subjektivity jedince.⁶

---

² Nález Ústavního soudu ČR ze dne 13. 9. 1994 č. 40/94 Sb. n. a u. ÚS, svazek 2, vyhlášen pod č. 207/1994 Sb.

³ FILIP, J., K pojmu státního občanství obecně a státního občanství ČR zvláště. Časopis pro právní vědu a praxi, č. 2/1997, s. 192

⁴ GERLOCH, A., Teorie práva. 4 upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s.138

⁵ FILIP, J., K pojmu státního občanství obecně a státního občanství ČR zvláště. cit. op. s. 186

⁶ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. Římské právo. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 1997, s. 69-70

Dále lze státní občanství vymezit jako právní svazek fyzické osoby k danému státu, který je relativně trvalý a jehož obsahem jsou vzájemná práva a závazky, stanovené vnitrostátním zákonodárstvím.⁷ Toto pojetí zdůrazňuje možnost vzniku státního občanství nezávisle na vůli člověka, nejčastěji vzniká státní občanství narozením. Zdůrazněna je zde i trvalost tohoto svazku, nemožnost zbavení státního občanství proti vůli státního příslušníka ze strany státu a skutečnost, že subjektem tohoto svazku může být i osoba, která nemá plnou způsobilost k právním úkonům.⁸

Kromě státního občanství je v českém právním řádu upraveno občanství územního samosprávného celku. Jedná se o občanství obce, občanství kraje a občanství hlavního města Prahy.⁹ Občanství územních samosprávných celků je zprostředkováno státním občanstvím České republiky, další podmínkou pro jeho nabytí je trvalý pobyt na území těchto celků.

1.2. Státní občané jako pojmový znak státu

Jednotlivé státy se od sebe liší státní formou, formou vlády, charakterem politického režimu, vnitřním uspořádáním, přesto lze však stanovit obecné znaky, které stát charakterizují. G. Jellinek za prvky charakterizující stát označil státní území, státní moc a státní národ. Státním národem rozuměl souhrn jednotlivců, kteří mají právní nárok na státní moc.¹⁰ V demokratickém státě jsou tímto státním národem státní občané. Obyvatelstvo státu však netvoří pouze státní občané. Další skupinou osob nacházejících se na území státu jsou cizinci, tj. občané cizích států a osoby bez státní příslušnosti (apatridé). Jak státní občané tak i cizinci, kteří se nacházejí na území státu, jsou podrobeni jeho svrchované moci. Rozsah práv a povinností fyzických osob nacházejících se na státním území je však rozdílný. Na cizince se vztahují normy cizineckého práva dotyčného státu. Na státní občany se vztahuje právní řád jako celek.

Druhým z pojmových znaků státu je státní moc. V demokratickém státě jsou státní občané jejím zdrojem. Státní moc je jimi legitimována.¹¹ Zároveň vůči občanům státu působí i mimo jeho teritorium. Tento aspekt působení státní moci je označován pojmem personální

---

⁷ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústava a ústavní řád České republiky 1. díl – Ústavní systém, 2. vydání, Praha: Linde Praha a.s., 1998, s. 91

⁸ HŘEBEJK, J. Státní občanství a naše státnost. AUC, Juridica, č. 1-2/1999, s. 59

⁹ Viz. § 16 odst. 1 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, v platném znění, § 12 odst. 1 zákona č. 129/2000 Sb., o krajích, v platném znění a § 6 odst. 1 zákona č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze, v platném znění

¹⁰ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda I. díl Obecná státověda. cit. op. s. 48 a 53

¹¹ GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK V. Ústavní systém České republiky – základy českého ústavního práva, 4. vydání, Praha: Prospektum, 2002, s. 112

výsost státu. Státní občané jsou tak povinni dodržovat příkazy a zákazy, které pro ně vyplývají z právního řádu domovského státu, i když se nenacházejí na jeho území.

Státní občané představují jeden z pojmových znaků moderního státu. Tato skutečnost se někdy též promítá do označení státního občana jako státního příslušníka. Termín státní příslušnost je tak v této souvislosti shodný s pojmem státního občanství, přičemž pouze zdůrazňuje uvedený aspekt státního občanství.¹² Pojem státní příslušnost může být chápán i v širším smyslu a zahrnovat vedle státních občanů i vyjádření přináležitosti právnických osob, letadel a lodí k určitému státu.¹³

1.3. Mezinárodní aspekty státního občanství

Kdo je státním občanem a podmínky, za kterých se státní občanství nabývá a pozbývá, stanoví vnitrostátní právo každého státu. Státoobčanským zákonodárstvím tak stát může vyjádřit zájem na státní homogenitě určitého celku, mnohdy založeného na určité národní identitě.¹⁴ Právo určit, kdo jsou státní občané, je svrchovaným právem státu.¹⁵ Omezení tohoto práva vyplývá pro stát z norem mezinárodního práva veřejného.

Tyto normy se mohou nacházet jak v mezinárodních smlouvách bilaterálních i mnohostranných, tak i v mezinárodním obyčeji. Mezinárodními smlouvami stát přijímá závazky v této oblasti a tak dobrovolně omezuje svoji suverenitu. Závaznost mezinárodních smluv vyplývá ze zásady *pacta sunt servanda*. Norma obsažená v mezinárodní smlouvě však působí pouze vůči státům, které jsou smluvními stranami dané smlouvy. Závaznost mezinárodního obyčeje je širší, působí *erga omnes*. Jeho závaznost je dána opakovanou, stejnorodou, nepřetržitou, rozšířenou a reprezentativní, delší dobu trvající praxí (*usus longaevis*) a přesvědčením o závaznosti pravidla chování (*opinio iuris*).¹⁶

Stát je v právu stanovit, kdo jsou jeho občané, omezen především stejným právem jiného svrchovaného státu a zásadou nevměšování se do vnitřních záležitostí. Kritérium pro určení, kdo je státním občanem, nemůže být proto libovolné, ale musí v sobě zahrnovat vyjádření existence užšího vztahu příslušné osoby ke státu. V případě nabytí státního občanství

---

¹² Na různých místech diplomové práce používám ze stylistických důvodů pojem státní příslušnost ve významu státního občanství *promiscue*.

¹³ FILIP, J., K pojmu státního občanství obecně a státního občanství ČR zvláště. cit. op. s. 185

¹⁴ KLÍMA, K., Ústavní právo. 3. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 248

¹⁵ Viz. čl. 1 Haagské úmluvy o některých otázkách střetů zákonů o státním občanství z roku 1930 (POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J. Obecné mezinárodní právo v dokumentech, Praha: C.H. Beck, 2000, s. 33)

¹⁶ MALENOVSKÝ, J. Mezinárodní právo veřejné obecná část, 3. dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Doplněk, 2002, s. 105 - 113

narozením může tento užší vztah vyplývat ze skutečnosti, že se určitá osoba narodila na území dotyčného státu (princip *ius soli*) nebo ze skutečnosti, že určitá osoba je potomkem státních občanů dotyčného státu (princip *ius sanguinis*). Tento užší vztah však musí existovat i při nabytí státního občanství udělením. Existenci tohoto obyčejového pravidla potvrdil Mezinárodní soudní dvůr v rozsudku *Nottebohm* z roku 1955, kde byl za podmínku naturalizace označen požadavek užšího vztahu fyzické osoby a státu (*genuine link*).¹⁷ Na existenci takového vztahu lze usuzovat zejména z vazeb, které si dotyčná osoba k danému státu vytvořila např. dlouhodobým pobytem na jeho území, sňatkem se státním občanem, výkonem veřejné funkce v naturalizačním státě. Právu státu stanovit svým zákonodárstvím, kdo jsou jeho občané, které je v souladu s mezinárodním právem, odpovídá povinnost ostatních států toto zákonodárství respektovat, tj. uznat příslušné osoby za občany dotyčného státu.

Státní občanství je především institutem vnitrostátního práva. Vzhledem k rozdílným pravidlům jednotlivých států v oblasti nabývání státního občanství, ale může vzniknout situace, kdy se jedna fyzická osoba stane zároveň státním občanem dvou nebo více států (*bipolitismus*). Podle pravidel mezinárodního obyčejového práva se osoba s dvojitým státním občanstvím nemůže dovolávat občanství jiného státu ve vztahu ke státu, jehož je rovněž občanem. Třetí stát takovou osobu považuje pouze za příslušníka jednoho státu, jimž je nejčastěji stát, ke kterému má taková osoba nejtěsnější faktický vztah.¹⁸

Uznání státního občanství jiným státem má význam zejména pro možnost poskytnutí diplomatické a konzulární ochrany domovským státem. Podstatou diplomatické ochrany je převzetí nároku na náhradu újmy, která vznikla státnímu občanu v důsledku porušení norem mezinárodního práva státem pobytu, a jeho vymáhání vůči tomuto státu státem domovským.¹⁹ Institut konzulární ochrany je upraven v čl. 36 Vídeňské úmluvy o konzulárních stycích. Jedná se zejména o povinnost přijímajícího státu informovat osobu, která byla na jeho území omezena v osobní svobodě, o možnosti sdělit tuto skutečnost konzulárnímu úřadu domovského státu a umožnit styk zadržené osoby s konzulárním úředníkem.

V souvislosti s prohlubujícím se evropským integračním procesem vznikl institut občanství Evropské unie, který byl zaveden Smlouvou o Evropské unii podepsanou dne 7. února 1992 v Maastrichtu. Smlouva vstoupila v platnost 1. listopadu 1993. Občanství Evropské unie je odvozeno od státního občanství členského státu. Každý občan členského

---

¹⁷ POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J. Mezinárodní právo veřejné – Zvláštní část, 3., dopl. vyd. Praha: C.H.Beck, 2002, s. 45

¹⁸ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 8. 11. 1995 č. 74/1995 Sb. n. a u.ÚS, svazek 4, str. 205

¹⁹ POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J. cit. op., s. 57

státu je zároveň občanem Evropské unie. Obsahem občanství Evropské unie jsou nejen hospodářská, ale i politická práva. K nejvýznamnějším právům náleží právo pobytu a volného pohybu v členských státech Unie, právo obrátit se peticí na Evropský parlament a právo podat stížnost evropskému ombudsmanovi. Občan Evropské unie, který má bydliště v členském státě Unie, jehož není státním příslušníkem, má právo v tomto státě volit a být volen v komunálních volbách a volbách do Evropského parlamentu za stejných podmínek jako státní občané tohoto státu. Z hlediska mezinárodního práva je významné právo na diplomatickou nebo konzulární ochranu na území třetího státu od členského státu Evropské unie, jestliže ve třetí zemi nemá členský stát, jehož státní občan tuto ochranu potřebuje, diplomatické nebo konzulární zastoupení.²⁰

---

²⁰ TICHÝ, L., ARNOLD, R., SVOBODA, P., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R. Evropské právo. 2. vydání Praha: C.H.Beck, 2004, s. 109 - 113

2. Československé státní občanství v letech 1918 – 1937

2.1. Vznik Československa

Československé státní občanství vzniklo 28. října 1918, současně se vznikem Československa. Otázkou vzniku československého občanství se zabývala i meziválečná judikatura Nejvyššího správního soudu, která charakterizovala stát jako pospolitost lidí na určitém území organizovanou v jednotnou moc. Každý stát proto musel mít již v okamžiku svého vzniku státní území, státní moc a státní lid. Státní občanství bylo právním výrazem příslušnosti k tomuto lidu. Založením československého státu vzniklo tedy zároveň i československé občanství, jako trvalý státní svazek, pojící jednotlivce k tomuto státu. Rozpadem Rakousko-Uherska naopak dosavadní státní příslušnost k monarchii zanikla.²¹

Samotný vznik Československa lze z ústavního hlediska charakterizovat jako revoluci proti Rakousko-Uherské monarchii.²² Základní normou československého právního řádu, kterou byly založeny ústavní poměry nového státu, se stal zákon č. 11 Sb. z. a n. ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého. Zákon byl vyhlášen Národním výborem československým, který jednal jménem nového zdroje ustavující státní moci, jímž byl československý národ. Zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n. byla přerušena formální kontinuita právního řádu monarchie, protože z tohoto právního řádu nevycházel, naopak znamenal jeho popření. V důsledku faktického stavu však dokázal normativně působit a právní řád monarchie nahradit. V pojetí normativní teorie představoval ohniskovou normu, ze které bylo možno odvodit právní relevanci všech ostatních norem československého právního řádu.²³

Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. byl zároveň koncipován jako recepční norma. V zájmu právní jistoty ponechal v prozatímní platnosti veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení. Recipoval tak právní normy rakousko-uherského právního řádu do právního řádu nově vzniklého státu a po obsahové stránce založil materiálně-právní kontinuitu mezi právním řádem předrevolučním a právním řádem porevolučním. Do právního řádu Československa tak byl recipován i právní dualismus monarchie.²⁴ V důsledku toho platilo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku právo její rakouské části. Slovensko a Podkarpatská Rus se řídila právem

---

²¹ Nález Nejvyššího správního soudu ze dne 15. 12. 1921, č. 16748, Boh. adm.1065

²² PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda II. díl Ústavní právo České republiky část 1. Praha: Linde Praha, a.s., 2001, s. 19

²³ WEYR, F. Československé právo ústavní. Praha: Melantrich, a.s., 1937, s. 82

²⁴ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda II. díl Ústavní právo České republiky část 1. cit. op. s. 20 - 21

uherským. Recepce se vztahovala rovněž na předpisy, které upravovaly státoobčanskou problematiku.

Úprava československého státního občanství tak vycházela z rakousko-uherského státoobčanského práva, byla však závislá i na mezinárodních aspektech. Československo bylo jedním ze států, který vznikl rozpadem Rakouska-Uherska po I. světové válce. Otázka státního občanství jednotlivých nástupnických států proto musela být řešena na mezinárodní úrovni. Stalo se tak smlouvami Versailleského mírového systému, kterými byla ukončena I. světová válka. Těmito smlouvami byl zároveň dovršen proces mezinárodního uznání československého státu a vymezeno jeho státní území.

Československo se stalo stranou následujících smluv: Mírové smlouvy mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919 (vyhlášena pod č. 217/1921 Sb. z. a n.), Mírové smlouvy mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsané v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919 (vyhlášena pod č. 507/1921 Sb. z. a n.), Smlouvy mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsané v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919 (vyhlášena pod č. 508/1921 Sb. z. a n.) a Mírové smlouvy mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Maďarskem, podepsané dne 4. června 1920 v Trianonu (vyhlášena pod č. 102/1922 Sb. z. a n.).

Výše uvedené smlouvy tvořily základ politického uspořádání v Evropě po I. světové válce. V oblasti státního občanství obsahovaly pravidla, podle nichž měli být přiděleni dosavadní rakousko-uherské a německé občany nástupnickým státům. Ustanovení jednotlivých smluv, které obsahovaly problematiku státního občanství, se smluvní strany zavázaly recipovat do svého vnitrostátního práva formou základních zákonů. V Československé republice se tak stalo ústavním zákonem č. 236 Sb. z. a n. ze dne 9. dubna 1920.

Do přijetí tohoto ústavního zákona prozatímně stanovil, kdo se stal československým občanem, oběžník ministerstva vnitra.²⁵ Podle oběžníku byla za československého státního občana považována fyzická osoba, která měla dne 28. října 1918 domovské právo v obci, nad níž vykonával československý stát svoji svrchovanost. Z institutu domovského práva vycházela také pravidla obsažená v mezinárodních smlouvách, jimiž byli rozvrženi státní občany bývalého Rakouska-Uherska mezi nástupnické státy.

Domovské právo se tak stalo důležitým kritériem pro určení československého státního občanství, lze jej charakterizovat jako osobní právní poměr určité osoby ke konkrétní obci,

---

²⁵ Oběžník ministerstva vnitra z 24. května 1919, č. 21419, Věstník ministerstva vnitra roč. I, s 118

jehož obsahem bylo právo na nerušený pobyt v obci a právo na chudinské zaopatření.²⁶ Průkazem domovského práva byl domovský list vydaný příslušnou obcí. Jako takové bylo domovské právo poměrem formálním, případné bydliště na území jiné obce nemělo na trvání domovské příslušnosti vliv.

V rakouské části monarchie domovské právo upravoval zákon ze dne 3. prosince 1863 č. 105 ř. z., týkající se úpravy poměrů domovských ve znění zákona č. 222 ř.z. ze dne 5. prosince 1896 (dále jen domovský zákon). Základní zásada domovského zákona byla obsažena v § 2. Lze ji vyjádřit takto: každý státní občan musel mít domovské právo v určité obci a to pouze v jediné. Nabytím domovského práva v jiné obci docházelo k pozbytí domovského práva v obci původní. Pozbytím státní příslušnosti rakouské docházelo automaticky ke ztrátě domovského práva. Z tohoto důvodu bylo domovské právo vhodným kritériem pro určení československého státního občanství po rozpadu Rakouska-Uherska. Právní úprava domovského práva v uherské části monarchie po obsahové stránce nedoznávala větších rozdílů, byla obsažena v zákonném článku XXII z roku 1886 o obcích.

Institut domovského práva byl v československém právním řádu upraven do 31. 12. 1948. K jeho zrušení došlo zákonem č. 174/1948 Sb. ze dne 30. června 1948, o zrušení domovského práva. Význam domovského práva pro státoobčanskou agendu však přetrvával, o čemž svědčí § 2 odst. 1 zákona č. 174/1948 Sb.: „*Pokud podle platných předpisů je pro československé státní občanství rozhodné domovské právo, zjišťuje se toto právo dosavadním způsobem.*“

2.2. Recipované předpisy upravující státní občanství

2.2.1. Charakteristika státoobčanského práva Rakousko-Uherské monarchie

V roce 1867 došlo k tzv. rakousko-uherskému vyrovnání. Habsburská monarchie se rozpadla na dva státní celky, které byly spojeny pouze osobou panovníka a společnými záležitostmi v oblastech zahraniční politiky, vojenství a jejich financování.²⁷ Důsledkem dualismu monarchie byl i vznik státního občanství rakouského a státního občanství uherského.

---

²⁶ LAŠTOVKA, K. Domovské právo. Slovník veřejného práva československého. sv. I, Brno: Polygrafia, 1929, s. 434

²⁷ MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 2. vydání. Praha: Linde Praha a.s., 1999 s. 186

V rakouské části monarchie byl součástí tzv. prosincové ústavy základní zákon státní ze dne 21. prosince 1867, č. 142 ř.z. o všeobecných právech státních občanů. Ten ve svém prvním článku předpokládal vydání zvláštního zákona, kterým by bylo upraveno nabývání, pozbývání a výkon rakouského státního občanství. K vydání tohoto zákona nikdy nedošlo, proto zůstala v platnosti úprava státního občanství obsažená v §§ 28 až 31 všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 (dále jen ABGB), ve vystěhovaleckém patentu a v řadě dekretů dvorské kanceláře.²⁸ Právní úprava rakouského občanství se tak vyznačovala roztržitostí, přičemž její základ vycházel ze soukromoprávního předpisu, ve kterém bylo státní občanství koncipováno jako statusová záležitost (status civitatis) po vzoru římského práva.

V Uhrách problematiku státního občanství upravoval zákonný článek L z roku 1879 o nabývání a pozbývání státního občanství (dále jen zák. čl. L/1879) a zákonný článek IV z roku 1886 o naturalizaci hromadných repatriantů.²⁹

Nabytí státního občanství bylo možno odvozeně (derivativně), v tomto případě byl státoobčanský status nabyvatele odvozován od již existujícího státního občanství jiné osoby nebo původně (originárně), kdy právní skutečnost, na základě které docházelo k nabytí státního občanství, nebyla závislá na státním občanství jiné osoby.³⁰

Originárně se rakouské nebo uherské občanství nabývalo udělením na vlastní žádost. Odvozenými způsoby nabývání státního občanství byly: narození, sňatek a legitimace nezletilého dítěte.

Právní úprava nabývání státního občanství narozením vycházela z principu *ius sanguinis*. Podle tohoto principu nabývá dítě státní příslušnost svého rodiče bez ohledu na místo narození.³¹ Nabytí státního občanství narozením upravoval § 28 ABGB a § 3 zák. čl. L/1879. Manželské dítě nabývalo státní občanství svého otce, jestliže byl rakouským nebo uherským státním občanem. Nemanželské dítě sledovalo státní příslušnost své matky.

Nabývání státního občanství sňatkem a legitimací nezletilého dítěte vycházelo ze zásady, která byla charakteristická pro odvozené způsoby jeho nabytí, manželka sledovala státní příslušnost manžela a nezletilé děti státní příslušnost otce. Státoobčanský status manželky a nezletilých dětí tak byl odvozován od státní příslušnosti manžela resp. otce, proto sňatek a

---

²⁸ VERNER, V. Občanství státní. Slovník veřejného práva československého. sv. II., Brno: Polygrafia, 1932, s. 978

²⁹ LAŠTOVKA, K. Československé právo správní. Zvláštní část. 1. díl. Praha: Melantrich a.s., 1936, s. 13

³⁰ WEYR, F. cit. op. s. 295

³¹ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. České státní občanství. Praha: Linde Praha, a.s., 1996, s. 17

legitimace nezletilého dítěte byly i jedním ze způsobů, kterým docházelo k pozbytí státního občanství, jestliže muž byl cizincem.

Dalšími způsoby pozbytí státního občanství vedle legitimace nezletilého dítěte a sňatku byly: propuštění ze státního svazku a vystěhování. Uherské právo upravovalo dále instituty pozbytí státního občanství nepřítomností a rozhodnutím úřadu.

Propuštění ze státního svazku upravoval v rakouském právu vystěhovalecký patent a branné předpisy. Rakouský státní občan nepodléhající branné povinnosti ztrácel státní občanství vystěhováním, pokud k této právní skutečnosti přistoupila právní skutečnost další např. nabytí cizího státního občanství. Nabytí cizího státního občanství osobou podléhající branné povinnosti, které nebylo vydáno povolení k propuštění z branného svazku, se považovalo za neplatné a na takovou osobu se nadále hledělo jako na rakouského státního občana.³² Pokud však rakouský státní občan požádal o propuštění ze státního svazku za účelem vystěhování do ciziny a bylo mu doručeno osvědčení o propuštění ze státního svazku, nastávala ztráta státního občanství samotným vystěhováním, a to i když nedošlo k nabytí cizího státního občanství.³³

Uherský státní občan mohl být propuštěn ze státního svazku pokud byl svéprávný, nebo s propuštěním vyslovil souhlas zákonný zástupce, neměl nedoplatky na daních a nebylo proti němu vedeno trestní stíhání nebo vynesena rozsudek, který nebyl ještě vykonán. Pokud byly tyto podmínky splněny vznikl na propuštění ze státního svazku právní nárok. Ze státního svazku však nebylo možné propustit osobu podléhající branné povinnosti. Taková osoba musela nejprve získat souhlas s propuštěním ze svazku branné moci. Listina o propuštění ze státního svazku nabývala účinnosti okamžikem doručení.³⁴

Nepřítomnost měla za následek ztrátu uherského občanství, pokud se občan po dosažení zletilosti deset let nepřetržitě zdržoval v cizině. Doba nepřítomnosti počínala běžet odchodem ze země bez platného cestovního pasu nebo od okamžiku, kdy v cizině jeho neplatnost nastala. Pozbyl-li ženatý muž státní občanství z tohoto důvodu, pozbývala státní občanství i jeho manželka a nezletilé děti, pokud žily s manželem v cizině.³⁵

Na základě § 30 zák. čl. L/1879 mohl v Uhrách ministr vnitra zbavit úředním nálezem státního občanství osoby, které bez povolení vstoupily do služeb cizího státu a na vyzvání během stanovené lhůty tuto službu neopustily.

---

³² MIKULE, V. Úmluva se Spojenými státy americkými o naturalizaci, Správní právo č. 6/1995 s. 324 - 325

³³ VERNER, V. Občanství státní. Slovník veřejného práva československého. cit. op. s. 988

³⁴ VERNER, V. Občanství státní. Slovník veřejného práva československého. cit. op. s. 989

³⁵ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 63

2.2.2. Nabývání státního občanství udělením

V rakouské části monarchie upravoval podmínky pro udělení státního občanství § 30 ABGB. Podle tohoto ustanovení mohlo být občanství uděleno cizinci, jestliže byl zjištěn jeho majetek, výdělkové schopnosti a řádné mravní chování. Vzhledem k tomu, že každý státní občan musel mít domovské právo v některé rakouské obci, byl nutnou součástí žádosti o udělení státního občanství příslib domovského práva. Podmínky vzniku nároku na příslib domovského práva byly stanoveny v § 5 novely domovského zákona z roku 1896. Na základě tohoto ustanovení vznikl cizinci vůči obci právní nárok na přijetí do domovského svazku podmíněný udělením státního občanství, jestliže měl po dobu deseti let od dosažení zletilosti v obci nepřetržitý, dobrovolný pobyt a během tohoto pobytu mu nebylo obcí poskytováno chudinské zaopatření.

O udělení státního občanství rozhodoval zemský úřad, pokud věc nebyla atrahována ministerstvem vnitra. Na udělení státního občanství nebyl právní nárok. Správní úřad o žádosti rozhodoval podle absolutní volné úvahy. Zamítavé rozhodnutí bylo koncipováno jako negativní správní akt, kterým nebylo zasahováno do veřejných subjektivních práv žadatele. Z toho vyvozovala judikatura závěr, že správní úřad nebyl ani povinen sdělovat žadateli důvody, kterými se při svém rozhodování řídil.³⁶

Právní účinky rozhodnutí o udělení státního občanství nastávaly doručením naturalizační listiny. Složení státoobčanské přísahy nemělo na nabytí státní příslušnosti vliv. Přímo ze zákona nabývaly rakouské státní občanství také manželka žadatele a jeho nezletilé manželské děti, nemanželské děti sledovaly v nabytí státního občanství neprovdanou matku. Provdané ženě nemohlo být státní občanství samostatně uděleno. Osoby, které nabývaly státní občanství společně se žadatelem, nemusely být výslovně uváděny v naturalizační listině.³⁷

Uherské právo znalo dvě formy nabytí státního občanství udělením. První formou bylo vydání naturalizační listiny. Podmínky pro její vydání byly stanoveny v § 6 zák. čl. L/1879. Cizinec žádající o udělení státního občanství musel být svéprávný, nebo mít souhlas zákonného zástupce s podáním žádosti. V praxi zřejmě nejčastěji dával souhlas s žádostí o udělení státního občanství osvojitel, neboť v uherském a ani v rakouském právu nedocházelo adoptací k nabytí státního občanství osvojitele.³⁸ Dalšími podmínkami byla bezúhonnost žadatele, nejméně pětiletý pobyt v zemi a příslib přijetí do domovského svazku vydaný

³⁶ VERNER, V. Občanství státní. Slovník veřejného práva československého. cit. op. s. 984

³⁷ VERNER, V. Občanství státní. Slovník veřejného práva československého. cit. op. s. 985

³⁸ LAŠTOVKA, K. Československé právo správní. cit. op. s. 14

uherskou obcí. Poslední podmínky se vztahovaly k majetkové situaci žadatele. Cizinec žádající o udělení státního občanství musel být po dobu pěti let zapsán do daňové listiny a vlastnit takový majetek, nebo mít takový zdroj příjmů, které postačovaly k úhradě životních potřeb žadatele a členů jeho rodiny. Podmínka pětiletého pobytu a majetkové podmínky se nevyžadovaly u osvojence, pokud je splňoval osvojitel.

Žádost se podávala prostřednictvím župního úřadu ministerstvu vnitra, které rozhodovalo o udělení státního občanství na základě volné úvahy a nemuselo ani v případě splnění všech podmínek státní občanství udělit. Právní nárok na udělení uherského občanství však měly ty osoby, které již dříve uherskými státními občany byly a pozbyly státní příslušnost z některého zákonem uvedeného důvodu. Jednalo se např. o pozbytí státního občanství ženy při sňatku s cizincem. Na udělení státního občanství měly také nárok osoby, na něž se vztahoval zákonný článek IV z roku 1886 o naturalizaci hromadných repatriantů.³⁹

K nabytí státního občanství docházelo složením státoobčanské přísahy před župním úřadem, který poznamenal tento úkon v naturalizační listině.⁴⁰ Obsah naturalizační listiny byl stanoven v § 12 zák. čl. L/1879. Narozdíl od rakouské úpravy musely být výslovně v naturalizační listině uvedeny osoby, které nabývaly uherské občanství odvozeně od žadatele.

V § 17 zák. čl. L/1879 byla upravena druhá forma nabytí státního občanství udělením. Touto formou bylo vydání naturalizačního diplomu. Naturalizační diplom vydával uherský král na návrh ministerstva vnitra cizinci, který získal neobyčejných a vynikajících zásluh o země uherské koruny. Po vzniku Československa byl naturalizační diplom vydáván vládou na návrh ministerstva vnitra. I v případě vydání naturalizačního diplomu docházelo k nabytí státního občanství okamžikem složení státoobčanské přísahy.⁴¹

---

³⁹ VERNER, V. Občanství státní. Slovník veřejného práva československého. cit. op. s. 986

⁴⁰ LAŠTOVKA, K. Československé právo správní. cit. op. s. 14

⁴¹ Po vzniku Československa text státoobčanské přísahy zněl: „*Přísahám a slibuji na svou čest a svědomí, že Československé republice budu vždy jako její státní občan věren, jí oddán a její vlády poslušen, že zákony přesně zachovávati a vůbec veškeré povinnosti a závazky věrného občana československého přesně plniti budu a chci.*“ (ŽLÁBEK, J. VERNER, V. Státní občanství a domovské právo v Republice československé. Praha: Československý kompas, a.s., 1923, s. 62)

2.3. Úprava státního občanství v ústavních zákonech

2.3.1. Ústavní listina Československé republiky

Ústavní listina Československé republiky byla uvozena zákonem č. 121/1920 Sb. z. a n. ze dne 29. února 1920. Základní zásady pro zákonnou úpravu státního občanství byly stanoveny v § 4. Československé státní občanství bylo Ústavní listinou koncipováno jako jednotné a jediné. Jednotnost státního občanství vyplývala z vnitřního uspořádání Československé republiky, která byla unitárním státem. V důsledku recepce rakousko-uherského právního řádu však platily pro jednotlivé země rozdílné právní předpisy pro nabývání a pozbývání státního občanství. Kritériem pro určení rozhodného práva na posouzení právních účinků nabytí nebo pozbytí československého státního občanství byla poloha domovské obce, v případě nabytí státního občanství udělením, poloha obce, která přislíbila přijetí do domovského svazku.⁴² Byla-li domovská obec na Slovensku nebo na Podkarpatské Rusi, bylo pro nabytí nebo pozbytí československého státního občanství rozhodné bývalé uherské právo, jestliže se domovská obec nacházela v Čechách, na Moravě nebo ve Slezsku, posuzovalo se nabytí nebo pozbytí státního občanství podle recipovaného rakouského práva.

§ 4 odst. 2 Ústavní listiny vyhradil právní úpravu nabývání, účinků a zániku státního občanství zákonu. Vzhledem k závazkům přijatým v mírových smlouvách uzavřených po I. světové válce byla problematika státního občanství upravována zákony ústavními. Jediným zákonem meziválečného Československa v této oblasti byl zákon č. 60/1930 Sb. z. a n., kterým byla do právního řádu inkorporována Úmluva se Spojenými státy americkými o naturalizaci.

Třetí odstavec stanovil, že cizí státní občan nemůže být zároveň příslušníkem Československé republiky. Toto ustanovení představovalo překážku pro vznik bipolitismu. Nejvyšší správní soud podal výklad § 4 odst. 3 Ústavní listiny v nálezu Boh. adm. 6264/27 NSS: „*Ustanovení má jen ten význam, že státní občanství může být uděleno jen tomu, kdo podá průkaz o pozbytí svého dosavadního státního občanství, a že příslušník Československé republiky zůstává ve svazku státoobčanském, pokud z něho nebyl propuštěn, čili že neuznává se nabytí cizího státního občanství bez propuštění ze svazku státního občanství československého*“.

---

⁴² WEYR, F. cit. op. s. 298

2.3.2. Ústavní zákon č. 236/1920 Sb. z. a n.

2.3.2.1. Charakteristika ústavního zákona

Ústavní zákon č. 236/1920 Sb. z. a n. ze dne 9. dubna 1920, kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v Republice československé neobsahoval komplexní úpravu státního občanství. Ústavním zákonem byla z podstatné části zachována dosavadní právní úprava. Účelem ústavního zákona bylo stanovit v souladu se závazky přijatými v mírových smlouvách, kdo se vznikem samostatného státu stal z bývalých státních příslušníků německých, rakouských a uherských československým státním občanem. Dále ústavní zákon recipoval do vnitrostátního práva pravidla obsažená v mírových smlouvách upravující nabývání a pozbývání státního občanství opcí.⁴³ Většina ustanovení tak byla konzumována samotnou účinností ústavního zákona nebo uplynutím opčních lhůt. Jediným způsobem nabytí československého občanství stanoveným pro futuro bylo narození dítěte, které se narodilo na území státu a narozením nenabylo jiné státní občanství. Tato úprava obsažená v § 2 vycházela z modifikovaného principu *ius soli*, který byl vůči ostatním způsobům nabývání státního občanství aplikován subsidiárně.

Vzhledem k tomu, že každý státní občan musel mít domovské právo v některé obci na území republiky a přímo z ústavního zákona se staly československými státními občany i osoby bez domovského práva, obsahoval ústavní zákon v § 14 doplňující pravidla pro určení domovské příslušnosti. V oblasti domovského práva dále sjednocoval právní úpravu přijímání do domovského svazku rozšířením působnosti novely domovského zákona z roku 1896 i na území Slovenska a Podkarpatské Rusi.

Přímo z ústavního zákona pozbývali domovské právo a státní příslušnost členové Habsbursko-Lotrinského rodu. Zároveň byla stanovena nezpůsobilost k nabytí československého státního občanství a domovského práva členy tohoto rodu v budoucnu.

Ústavní zákon v § 19 zmocnil vládu k uzavření mezinárodních smluv se státy, kterých se týkala úprava státního občanství bývalých německých, rakouských a uherských státních příslušníků obsažená v mírových smlouvách. Na základě § 19 byly uzavřeny následující smlouvy: Smlouva mezi Československou republikou a Rakouskou republikou o státním občanství a ochraně menšin, podepsaná v Brně 7. června 1920, č. 107/1921 Sb. z. a n. (dále

---

⁴³ Mírové smlouvy měly vliv i na účinnost ústavního zákona, která byla dělená. Pokud šlo o poměr ke státům, utvořeným z území bývalého Rakouska-Uherska, byla účinnost ústavního zákona vázána na vstup v platnost mírové smlouvy s Rakouskem. Stalo se tak dne 16. července 1920. Pokud šlo o poměr k Německé říši, účinnost ústavního zákona nastala dnem vstupu v platnost mírové smlouvy s Německem, tj. dne 10. ledna 1920. Vstup mírových smluv v platnost byl oznámen vyhláškou ministerstva vnitra č. 492/1920 Sb. z. a n.

jen Brněnská smlouva), která přímo navazovala na mírovou smlouvu s Rakouskem ze Saint-Germain-en-Laye a Smlouva o státním občanství mezi Československou republikou a Německou říší, podepsaná v Praze 29. června 1920, č. 308/1922 Sb. z. a n. (dále jen smlouva s Německem) navazující na mírovou smlouvu s Německem z Versailles. Těmito smlouvami byla podrobněji rozvedena jednotlivá ustanovení ústavního zákona a částečně jimi i modifikována.

Další modifikaci ústavního zákona představovalo rozhodnutí konference velvyslanců ze dne 28. června 1920 o Těšínsku, Oravě a Spiši, uveřejněné vládní vyhláškou č. 20/1925 Sb. z. a n., které upravovalo problematiku státního občanství obyvatelstva tohoto území.⁴⁴

2.3.2.2. Konstituování československého státního občanství

Československé státní občanství vzniklo současně se vznikem samostatného státu. Ústavní zákon č. 236/1920 Sb. z. a n. proto zpětně stanovil, kdo se vznikem Československa stal československým státním občanem. Jednalo se o následující skupiny osob:

Na základě § 1 bodu 1 ústavního zákona se československými státními občany staly osoby, které měly nepřetržitě od 1. ledna 1910 do nabytí účinnosti ústavního zákona domovské právo v některé obci bývalého Rakouska-Uherska, která se stala územní součástí Československé republiky. Osoby, které nabyly domovské právo po 1. lednu 1910 a před tímto datem měly domovské právo v jiné části monarchie, mohly požádat o přiznání československého státního občanství do 31. prosince 1921. Až do rozhodnutí o žádosti se hledělo na tyto osoby jako na československé státní občany. Jestliže byla žádost zamítnuta, docházelo na základě mírových smluv k nabytí státního občanství státu, na jehož území se nacházela bývalá domovská obec. Rozhodnutím konference velvyslanců o Těšínsku, Oravě a Spiši byl § 1 bod 1 ústavního zákona modifikován. V případě obyvatelstva tohoto území stačilo, aby se určitá osoba stala československým občanem, jestliže nabyla v území Těšínska, Oravy nebo Spiše domovské právo před 1. lednem 1914, nebo zde měla před 1. lednem 1908 pouze bydliště.

---

⁴⁴ Původně bylo území bývalého Těšínského vévodství a území Oravy a Spiše prohlášeno za plebiscitní. Referendum se však neuskutečnilo. Dne 10. července 1920 ve Spaa souhlasily vlády Československa a Polska, aby hranice území byla určena rozhodnutím konference velvyslanců čelných mocností. Provedení tohoto rozhodnutí bylo upraveno usnesením československo-polské delegace ze dne 16. června 1922. Obsah usnesení se posléze stal součástí Smlouvy mezi Československou republikou a Polskou republikou o otázkách právních a finančních, podepsanou ve Varšavě dne 23. dubna 1925, č. 56/1926 Sb. z. a n. (VERNER, V. Občanství státní. Slovník veřejného práva československého. cit. op. s. 978)

Článkem 83 Versailleské mírové smlouvy s Německem bylo Československu postoupeno území slezského Hlučínska. Na základě § 1 bodu 2 ústavního zákona ve spojení s článkem 3 a 5 smlouvy s Německem se československými občany stali bývalí občané Německé říše, kteří měli dne 10. ledna 1920 řádné bydliště na postoupeném území. Určení státního občanství podle domovského práva v tomto případě nebylo možné, protože v německém právním řádu nebyl institut domovského práva upraven.⁴⁵

Podle výše uvedených ustanovení se stali československými občany pouze muži a neprovdané ženy. Provdaná žena sledovala státní občanství svého manžela a manželské děti do 18 let svého otce, nemanželské matku. Aby nevznikaly situace rozdílného občanství rodičů a dětí starších osmnácti let, upravil ústavní zákon v § 1 bodu 3 československé státní občanství zletilých dětí bývalých rakouských, uherských nebo německých státních občanů. Československými občany se na základě tohoto ustanovení stali bývalí státní občané Rakouska-Uherska, kteří se narodili na území Československa a jejichž rodiče měli na tomto území domovské právo ke dni 16. června 1920. Domovské právo těchto osob samotných v době účinnosti ústavního zákona nebylo pro nabytí státního občanství rozhodné. Toto ustanovení bylo modifikováno Brněnskou smlouvou. Osoby, které nabyly domovské právo v rakouské obci do 28. října 1918, zůstaly nadále rakouskými státními příslušníky. Ve vztahu k Německu byl § 1 bod 3 ústavního zákona modifikován článkem 7 smlouvy s Německem. Československými občany se staly pouze osoby s bydlištěm mimo území Německa a Československa s výjimkou Hlučínska, které byly do 10. ledna 1920 německými státními příslušníky a narodily se na území Hlučínska, jako děti říšskoněmeckých příslušníků.

Na základě § 1 bodu 4 se československými občany staly osoby, které měly domovské právo v některé obci bývalého Rakousko-Uherska ležící mimo území Československa a vykonávaly funkce úředníků československého státu. Toto ustanovení se vztahovalo pouze na tzv. definitivní pragmatikální zaměstnance, kteří byli ve služebním poměru podle zákona č. 15/1914 ř.z., o služebním poměru státních zaměstnanců a státních zřízenců.⁴⁶ Brněnskou smlouvou byla rozšířena působnost tohoto ustanovení i na osoby, které desátý den po jejím podepsání konaly službu v branné moci Československé republiky jako gážisté nebo poddůstojníci.

Dále se na základě § 10 ústavního zákona československými občany staly osoby, které nabyly po 1. lednu 1910 domovské právo v obci, která připadla Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (dále jen Království SHS) a které před tímto datem měly domovské právo v obci

⁴⁵ LAŠTOVKA, K. Domovské právo. Slovník veřejného práva československého. cit. op. s. 436

⁴⁶ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 44

ležící na území Československa, pokud se neucházely o občanství Království SHS, nebo jim toto občanství nebylo uděleno.

Poslední skupinu osob představovali bývalí občané Rakousko-Uherska, kteří měli domovské právo v obci postoupené mírovou smlouvou Itálii, pokud se v takové obci nenarodili, nebo nabyli domovské právo pouze na základě svého úředního postavení, nebo až po 24. květnu 1915 a přímo před tím měli domovské právo v obci ležící na území Československa. Tyto osoby se staly československými občany, jestliže nepožádaly o italské státní občanství, nebo jim toto občanství nebylo uděleno.

2.3.2.3. Nabývání a pozbývání státního občanství opcí

Opce můžeme charakterizovat jako oprávnění fyzické osoby zvolit si státní občanství mezi dvěma nebo několika občanstvími, které podle okolností přicházejí v úvahu.⁴⁷ Opce v sobě zároveň zahrnuje mezinárodní prvek. Její podstatou je závazek jednoho státu určitou osobu na základě opčního prohlášení ze státního svazku propustit a závazek druhého státu takovou osobu do státního svazku přijmout. Primárně byly opce upraveny v mezinárodních smlouvách, kterými byla ukončena I. světová válka. Úprava opcí obsažená v § 4 – 8 ústavního zákona č. 236/1920 Sb. z. a n. představovala recepci norem mezinárodního práva do vnitrostátního právního řádu.

Opce vycházely z následujících zásad. Opční právo mohly vykonat jen stanovené kategorie osob ve prospěch určitého státu. Při stanovení jednotlivých kategorií osob byla určujícím kritériem jejich národnost nebo poloha obce, ve které měly tyto osoby domovské právo předtím, než nabyly domovské právo v jiné obci, na jehož základě se staly občany příslušného státu. Opce pak mohla být vykonána ve prospěch státu národnosti, resp. státu na jehož území se nacházela bývalá domovská obec. Opční právo mohlo být vykonáno jen v zákonem stanovených lhůtách, jejichž běh počínal od vstupu příslušných mírových smluv v platnost. Opční prohlášení mohla učinit jen osoba starší 18 let. Za nezletilé dítě mohl optovat pouze zákonný zástupce. Byl-li optantem ženatý muž vztahovala se opce na manželku a nezletilé děti. Nemanželské děti sledovaly v nabytí či pozbytí státního občanství opcí matku. Řádně vykonané opční prohlášení bylo neodvolatelným jednostranným právním úkonem optanta, o kterém mohl stát vydat pouze osvědčení s deklaratorním právním účinkem. Změna v občanství osob nastávala dnem vykonání opčního prohlášení. Na základě Brněnské smlouvy a smlouvy s Německem však mohla osoba, za níž bylo optováno rodičem nebo zákonným

---

⁴⁷ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda I. díl Obecná státověda. cit. op. s. 65

zástupcem, odvolat do uplynutí opční lhůty opční prohlášení, pokud dovršila před uplynutím této lhůty osmnáctý rok věku, nebo odpadl-li před jejím uplynutím důvod zákonného zastoupení. Úprava postupu při nabývání a pozbývání československého občanství opcí byla konkretizována vládním nařízením č. 601/1920 Sb. z. a n.

2.3.3. Ústavní zákon č. 152/1926 Sb. z. a n.

Ústavním zákonem č. 152/1926 Sb. z. a n., o udělení státního občanství Československa některým osobám⁴⁸ bylo umožněno nabýt československé státní občanství bývalým uherským státním příslušníkům. Na udělení státního občanství vznikl právní nárok, pokud osoba žádající o udělení státního občanství splňovala ústavním zákonem stanovené podmínky. Žadatelem musel být bývalý uherský státní příslušník, který měl alespoň čtyři roky před 1. lednem 1910 nepřetržitý pobyt v obci na území Slovenska nebo Podkarpatské Rusi a nebyla proti němu v této době obcí vznesena námitka podle § 9 zákonného článku XXII/1886, o obcích. Námitka mohla spočívat ve vedení trestního řízení proti žadateli, nevykonaném trestním rozsudku, nepředložení vysvědčení mravů od poslední obce stálého pobytu nebo v odkázanosti žadatele na obecní chudinské zaopatření. Žadatel zároveň musel mít po uplynutí těchto čtyř let do podání žádosti nepřetržitě bydliště na území Československé republiky a nesměl nabýt domovské právo v obci ležící mimo Československou republiku. V zájmu bezpečnosti republiky stanovil ústavní zákon taxativně případy, v nichž nárok na udělení státního občanství žadateli nepřislušel. Naproti tomu demonstrativně byly stanoveny případy, o něž se nerušila doba nepřetržitosti pobytu.⁴⁹

Žádost o udělení československého státního občanství musela být podána u politického úřadu II. stolice do pěti let ode dne účinnosti ústavního zákona. Nejpozději tedy do 23. srpna 1931. O žádosti rozhodovalo ministerstvo vnitra, které mohlo v případě uvedení žadatelem vědomě nepravdivých nebo nesprávných údajů prohlásit své dřívější rozhodnutí o udělení státního občanství za neplatné. Proti nečinnosti ministerstva vnitra byl žadatel chráněn fikcí pozitivního správního aktu. Jestliže nebylo vydáno konečné rozhodnutí do dvou let ode dne podání žádosti, považovalo se československé občanství za udělené. Rozhodnutí o udělení státního občanství, resp. nabytí státního občanství na základě fikce správního aktu mělo

---

⁴⁸ V odborné literatuře je tento ústavní zákon označován též jako Lex Dérer podle jeho navrhovatele JUDr. Ivana Déregera. Označení zákonů podle jména navrhovatele bylo tradicí ve starém Římě. Po II. světové válce se v české odborné literatuře můžeme setkat spíše s označením zákonů podle jmen osob, na jejichž právní poměry měl být příslušný zákon aplikován např. Lex Schwarzenberg, Lex Šejna, Lex Svoboda.

⁴⁹ VERNER, V. Občanství státní, Slovník veřejného práva československého, sv. II. Polygrafia Brno 1932, s 986

zpětnou účinnost ke dni 28. října 1918. V nabytí státního občanství udělením sledovala manželka manžela, manželské děti otce a nemanželské děti matku.

2.4. Úmluva se Spojenými státy americkými o naturalizaci

Na konci dvacátých let minulého století byla uzavřena Úmluva mezi Československem a Spojenými státy severoamerickými o naturalizaci (dále jen úmluva), vyhlášena pod č. 169/1929 Sb. z. a n. Po výměně ratifikačních listin dne 14. listopadu 1929 nabyla úmluva mezinárodní působnosti.

Mezinárodní smlouvy jsou jedním z pramenů mezinárodního práva veřejného ve formálním smyslu. Vztah mezinárodních smluv k pramenům vnitrostátního práva v právním řádu meziválečného Československa upraven nebyl. Nejvyšší soud vyžadoval pro vnitrostátní působnost mezinárodních smluv jejich vyhlášení ve Sbírce zákonů a nařízení. Podle právního názoru Nejvyššího správního soudu byla podmínkou vnitrostátní působnosti mezinárodních smluv speciální transformační vnitrostátní právní norma.⁵⁰

Vzhledem k nejednotnosti právních názorů na vzájemný poměr mezinárodního a vnitrostátního práva byla úmluva do československého právního řádu inkorporována zákonem č. 60/1930 Sb. z. a n., jímž se provádí úmluva ze dne 16. 7. 1928 mezi Československem a Spojenými státy severoamerickými o naturalizaci. Zákon prohlásil ustanovení úmluvy, zpětně ke dni nabytí její mezinárodní působnosti, za ustanovení zákonného charakteru.

Účelem úmluvy bylo zabránit vzniku dvojího státního občanství a z toho plynoucích negativních jevů. Úmluva ve vztahu k československému státnímu občanství upravovala způsob jeho pozbytí naturalizací ve Spojených státech. Podstatou úmluvy byl vzájemný závazek smluvních stran nepovažovat nadále svého státního příslušníka za státního občana, jestliže nabytí naturalizací státní občanství druhé smluvní strany. Samotný pojem naturalizace je v státoobčanském právu chápán ve dvou významech. V širším smyslu se jím rozumí nabytí státního občanství na základě jiné právní skutečnosti než narozením. V užším smyslu pak nabytí státního občanství udělením na základě vlastní žádosti.⁵¹ Úmluva užívala pojmu naturalizace v užším smyslu. Naturalizací ve smyslu úmluvy se rozumělo udělení státního občanství osobě starší jednadvaceti let k její vlastní žádosti za trvalého pobytu v naturalizační zemi. Za naturalizovanou byla rovněž považována osoba mladší jednadvaceti let, jestliže

---

⁵⁰ MALENOVSKÝ, J. Mezinárodní právo veřejné obecná část. Brno: Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 1997, s. 70

⁵¹ POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J. cit. op. s. 45

nabyla státní občanství z důvodu naturalizace jednoho z rodičů a měla v naturalizační zemi trvalé bydliště.

Ustanovení o pozbytí státního občanství nabytím státní příslušnosti druhé smluvní strany však neplatilo, jestliže státní občan nabyl naturalizací státní občanství v době, kdy země, jejímž státním příslušníkem byl původně, vedla válku. Podle právního názoru Ústavního soudu České republiky bylo touto dobou v případě Československa období od 17. září 1938, kdy nastal stav války s Německem, do dne 7. května 1957, kdy došlo k ukončení válečného stavu s Japonskem.⁵² Na americké straně je dobou války pro imigrační účely považováno období od 1. září 1939 do 2. září 1945.⁵³ Úmluva však nedávala jednoznačnou odpověď na otázku, zda docházelo k pozbytí původního státního občanství ukončením válečného stavu. Osobně se domnívám, že odpověď na tuto otázku je kladná. Z hlediska teleologického výkladu lze uvést, že hlavním účelem úmluvy bylo zabránit bipolitismu. Pozastavení platnosti ustanovení úmluvy, které realizovalo uvedený účel, v období válečného stavu představovalo výjimku odůvodněnou ochranou zájmů válečným stavem ohroženého státu. Zejména se jednalo o zachování branné povinnosti. Přetrvávání bipolitismu po ukončení válečného stavu již žádným zájmem smluvních stran odůvodněno nebylo. Navíc vzhledem k dikci § 4 odst. 3 Ústavní listiny a také výše uvedenému právnímu názoru Nejvyššího správního soudu nebylo uznáváno nabytí cizího státního občanství bez současného propuštění ze státního svazku a účelem úmluvy bylo zabránit případným sporům mezi smluvními stranami v těchto otázkách. Obdobný názor zastává v otázce pozbytí státního občanství V. Mikule, který argumentuje rovněž i zachováním rovnosti mezi osobami, které byly naturalizovány v době válečného stavu a osobami naturalizovanými v době míru.⁵⁴

Přímo z úmluvy docházelo k pozbytí státního občanství nabytého naturalizací, bylo-li obnoveno bydliště v původní zemi bez úmyslu vrátit se do naturalizační země. Úmysl byl předpokládán, jestliže osoba v původní zemi žila více než dva roky. Tímto ustanovením úmluva upravovala institut repatriace, který lze charakterizovat jako návrat vystěhovalců a jejich potomků do vlasti původu.⁵⁵ Na základě úmluvy však nedocházelo automaticky k nabytí státního občanství pozbytého naturalizací. Řešení problematiky státoobčanského statusu osob, které pozbyly státní občanství repatriací, upravovalo pouze vnitrostátní právo smluvní strany, na jejímž území došlo k obnovení bydliště.

---

⁵² Nález Ústavního soudu ze dne 18. května 1999 sp. zn. II ÚS 307/97, č. 75, sv. 14 Sb. n. a u. ÚS

⁵³ PĚCHOTA, V. Otázky dvojího občanství ve světle československo-americké smlouvy z roku 1928 a amerického práva, Právník č. 7/1995, s. 659

⁵⁴ MIKULE, V. cit. op. s. 329

⁵⁵ RŮŽIČKA, K., HŘEBEJK, J. Problematika státního občanství ve vztahu k USA, Správní právo č. 2/1991, s. 105

Platnost úmluvy byla stanovena na deset let s možností její výpovědi ve lhůtě nejméně jednoho roku před koncem těchto deseti let. Žádná ze smluvních stran této možnosti nevyužila a platnost úmluvy byla automaticky prodloužena na dobu neurčitou. Smluvním stranám však zůstalo právo úmluvu vypovědět v jednorozční lhůtě. Úmluva byla součástí českého právního řádu až do dne 20. srpna 1997. K tomuto dni bylo oznámeno pozbytí její platnosti sdělením MZV č. 229/1997 Sb. Zároveň s pozbytím platnosti úmluvy došlo k pozbytí účinnosti inkorporačního zákona.

3. Československé státní občanství v letech 1938 – 1947

3.1. Doba nesvobody

3.1.1. Mnichovská dohoda

Vznikem samostatného státu bylo realizováno právo československého národa na sebeurčení. Československo však nebylo ryze národním státem. Velkou skupinu obyvatelstva tvořili příslušníci národnostních menšin. Na ústavní úrovni byla práva národnostních menšin upravena v šesté hlavě Ústavní listiny z roku 1920.⁵⁶ Realizace menšinových práv měla zároveň přispět k vytvoření pocitu sounáležitosti příslušníků těchto menšin s nově vzniklým státem. Důležitým integračním faktorem byla rovněž idea československého státu, koncipovaná T.G. Masarykem a vyjádřená v politických a ústavních dokumentech. Státní idea představovala hodnoty, na kterých byl nový stát založen. Z těchto hodnot lze uvést zejména demokraticko-republikánský princip a zásadu občanské rovnosti.

I přes realizaci menšinových práv a koncipování nového státu jako domova rovnoprávných a svobodných občanů se velká většina příslušníků národnostních menšin nedokázala s novým státem identifikovat, vytvořit si subjektivní pocit příslušnosti k Československé republice a hodnotám, na kterých byla založena.

Nejpočetnější národnostní menšinu, čítající více jak 3 miliony osob, tvořili Němci. Po převzetí moci nacisty v Německu se stala dominantní politickou stranou německé národnostní menšiny Sudetoněmecká strana.⁵⁷ Autonomistické požadavky této strany vyvolaly v Československu vnitropolitickou krizi, která byla v koordinaci s nacistickým Německem přenesena na mezinárodní úroveň. Výsledkem mezinárodního řešení sudetoněmecké otázky se stala Mnichovská dohoda obsahující souhlas Velké Británie, Francie a Itálie s odstoupením území Československa, jehož obyvatelstvo tvořilo více jak 50% osob německé národnosti, Německé říši. Pod pohrůžkou válečného konfliktu s vojensky silnějším nacistickým Německem přijal dne 30. září 1938 prezident republiky a československá vláda podmínky

---

⁵⁶ VI. hlavou Ústavní listiny byly do československého právního řádu recipovány formou transformace normy mezinárodního práva upravující ochranu národnostních, jazykových a náboženských menšin, které byly obsaženy ve smlouvě mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsané v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919 (publikována pod č. 508/1921 Sb. z. a n.).

⁵⁷ GRONSKÝ, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1945 - 1960. II. díl, Praha: Karolinum, 2006, s. 100

stanovené účastníky mnichovské konference.⁵⁸ Mnichovská dohoda však nebyla schválena Národním shromážděním, které jako jediný ústavní orgán mohlo rozhodovat o změně státních hranic. Následná realizace Mnichovské dohody znamenala počátek destrukce demokratického právního řádu meziválečného Československa, které se stalo v důsledku narušení územní integrity hospodářsky a politicky zcela závislé na nacistickém Německu.

V souvislosti s odstoupením části státního území byla uzavřena smlouva mezi Československou republikou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce (vyhlášena pod č. 300/1938 Sb. z. a n.), kterou byl realizován 7. bod Mnichovské dohody. Do právního řádu byla inkorporována vládním nařízením č. 301/1938 Sb. z. a n.

Na základě smlouvy pozbyly československé státní občanství osoby, které měly dne 10. října 1938 v „sudetoněmeckém“ území bydliště, jestliže se na tomto území narodily před 1. lednem 1910, nebo byly do dne vstupu v platnost Versailleské mírové smlouvy s Německem německými státními příslušníky. Zároveň s pozbytím československého občanství docházelo zpětně ke dni 10. října 1938 k nabytí německé státní příslušnosti. Ustanovení o změně státního občanství se vztahovalo také na děti a vnuky těchto osob a jejich manželky. Manželka však nemohla samostatně nabýt německou státní příslušnost, pokud ji nenabyl manžel. Osoby neněmecké národnosti, které se staly německými státními příslušníky, mohly optovat pro československé státní občanství.

Ke změně státního občanství se zpětnou působností k 10. říjnu 1938 došlo také u československých občanů německé národnosti, kteří měli v tento den bydliště mimo bývalé československé státní území a zároveň měli domovské právo v obci, která ležela v „sudetoněmeckém“ území. Ostatní českoslovenští občané německé národnosti mohli optovat do 29. března 1939 pro německou státní příslušnost.

V § 2. smlouvy byl upraven institut výměny obyvatelstva.⁵⁹ Na jeho základě mohla československá vláda žádat do 10. července 1939, aby českoslovenští občané německé národnosti, kteří se na území Česko-Slovenské republiky přestěhovali po 1. lednu 1910, jakož i jejich potomci, opustili území republiky ve lhůtě 3 měsíců. Německá vláda se zavázala tyto osoby přijmout na své území. Opuštěním území republiky docházelo k pozbytí československého občanství.⁶⁰ Analogické oprávnění měla německá vláda ve vztahu

---

⁵⁸ MALÝ, K. a kol. cit. op. s. 366

⁵⁹ VERNER, V., Státní občanství a opce v důsledku připojení sudetského území k Německu. II. vydání. Praha: Právnícké nakladatelství V. Linhart, 1938, s. 24

⁶⁰ Československá vláda však nemohla žádat, aby území republiky opustily osoby, které byly Československem naturalizovány po 30. lednu 1933 (datum jmenování Hitlera říšským kancléřem) a do této doby byly německými nebo rakouskými státními příslušníky. Opční právo těchto osob pro německou státní příslušnost bylo smlouvou vyloučeno.

k osobám, které zůstaly československými občany, byly neněmecké národnosti a po 1. lednu 1910 se přestěhovaly na „sudetoněmecká“ území.

3.1.2. Protektorát Čechy a Morava

Krátce po Mnichovu byly přijaty ústavní zákony o autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi. Ústavním zákonem o autonomii Slovenskej krajiny byl změněn oficiální název státu na Česko-Slovenská republika. Jednotné státní občanství zůstalo zachováno, ale vedle něho byla upravena tzv. krajinská příslušnost odvozovaná od domovského práva ve slovenské resp. podkarpatoruské obci. Autonomie Slovenska a Podkarpatské Rusi znamenala realizaci republiky s nesouměrným modelem výstavby vrcholných orgánů zákonodárné i výkonné moci. V kontextu mezinárodní situace vedla k oslabení mezinárodní autority státu a zhoršení vnitropolitického klimatu.⁶¹

Z německého hlediska představovala Mnichovská dohoda pouze mezikrok k úplné likvidaci Československa. Vzhledem k tomu, že v Mnichově poskytly Velká Británie a Francie garance celistvosti zbývajících československého území, potřebovalo Německo udržet před mezinárodní veřejností zdání, že proces rozkladu Česko-Slovenska vychází zevnitř státu. Po schůzce Adolfa Hitlera s představiteli slovenské politické reprezentace v Berlíně, vyhlásilo dne 14. března 1939 Slovensko samostatnost a vystoupilo z československého státního svazku.⁶² V noci ze 14. na 15. března byl prezident republiky Dr. Emil Hácha při státní návštěvě v Berlíně přinucen k podepsání dokumentu, ve kterém svěřil další osud českého národa do rukou vůdce a říšského kancléře. Po obsazení zbývajících území Čech a Moravy německou armádou vyhlásil v Praze dne 16. dubna 1939 A. Hitler jako vůdce a říšský kancléř výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Výnos byl publikován ve Sbírce zákonů a nařízení pod č. 75/1939.⁶³

Článek druhý výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava obsahoval základ úpravy právního postavení obyvatelstva. Obyvatelstvo protektorátu bylo rozděleno na dvě kategorie. První kategorii představovali říšští občané, přičemž nacistické právo terminologicky rozlišovalo mezi německými státními příslušníky (deutsche Staatsangehörige) a říšskými občany (die Reichsbürger). Podle zákona o říšském občanství z 15. září 1935 mohl být „říšským občanem pouze státní příslušník německé nebo příbuzné krve, jenž svým chováním

⁶¹ MALÝ, K. a kol. cit. op. s. 371

⁶² KOVÁČ, D. Dějiny Slovenska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. r. o., 1998, s. 213-217

⁶³ MALÝ, K. a kol. cit. op. s. 374

dokazuje, že je ochoten a způsobilý věrně sloužit německému národu a Říši“. Z tohoto důvodu se Židé ale i Češi, kteří zůstali na území připojeném po Mnichovu k Říši, stali pouze německými státními příslušníky, ale nikoliv říšskými občany.⁶⁴ Na základě druhého článku výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava vydal dne 20. dubna 1939 říšský ministr vnitra nařízení, na jehož základě se ve spojení se zákonem o říšském občanství stali říšskými občany od 16. března 1939 bývalí českoslovenští občané německé národnosti, kteří měli dne 10. října 1938 v některé obci protektorátu nebo v pohraničí domovské právo.

Druhou skupinu osob tvořili příslušníci protektorátu. Kdo se vznikem protektorátu stal jeho příslušníkem, upravovalo nařízení protektorátní vlády č. 19/1940 Sb. z. a n.. Na jeho základě se příslušníky protektorátu stali českoslovenští občané neněmecké národnosti, kteří měli v tento den na území protektorátu bydliště, domovské právo nebo nárok na jeho udělení. Dále se příslušníky protektorátu staly osoby, které měly dne 10. října 1938 bydliště v některé „sudetoněmecké“ obci a po odstoupení „sudetoněmeckého“ území si ponechaly československé občanství nebo jej znovu nabyly opcí. Bývalí českoslovenští občané české národnosti, kteří měli dne 16. března 1939 domovské právo ve slovenské nebo podkarpatoruské obci, se stali příslušníky protektorátu, jestliže nenabyli jinou státní příslušnost.

Mezi právním postavením říšského občana a protektorátního příslušníka existovala výrazná nerovnost. Němečtí říšští občané podléhali říšským orgánům a výhradní jurisdikci německých soudů. Byli nositeli plných politických práv, zároveň měli i práva protektorátních příslušníků. Nadřazenost říšského občanství byla podtržena i tím, že podle nařízení říšského ministra vnitra z roku 1941 se nemohl říšský občan nikdy stát příslušníkem protektorátu. Příslušníci protektorátu podléhali protektorátním orgánům, ale zároveň i nařizovací pravomoci orgánů říšských. Vztahovala se na ně jurisdikce německých soudů, jestliže soud rozhodoval o trestném činu podle německých trestněprávních předpisů. Výlučně v jurisdikci německých soudů byly projednávány soukromoprávní spory mezi říšským občanem a příslušníkem protektorátu. Příslušníci protektorátu nebyli nositeli politických práv, prakticky mohli být pouze subjekty soukromoprávních vztahů. Na příslušníky protektorátu, kteří byli židovského nebo rómského původu se vztahovaly rasové předpisy, na jejichž základě docházelo k ostré stále se stupňující diskriminaci vyústující ve fyzickou likvidaci této skupiny obyvatelstva.⁶⁵

---

⁶⁴ GRONSKÝ, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. I. díl 1914 – 1945, Praha: Karolinum, 2005, s. 293

⁶⁵ MALÝ, K. a kol. cit. op. s. 386-388

3.2. Dekrety prezidenta republiky

3.2.1. Dekrety prezidenta republiky jako součást československého právního řádu

Održením Slovenska a okupací zbývajících území německou armádou Československá republika fakticky zanikla. Právně však existovala nadále. Mezinárodně nebyla německá anexe a vznik protektorátu uznán. Ve státech, které rozpad Československa neuznaly, působila československá velvyslanectví a konzuláty.⁶⁶ Nezaniklo ani odhodlání československých občanů svůj stát obnovit a dále jej rozvíjet. Postupně se začalo vytvářet exilové státní zřízení, v jehož čele stál druhý československý prezident Dr. Edvard Beneš.

Dr. Beneš vycházel z koncepce právní kontinuity Československa a jeho obnovy v předmnichovských hranicích. Základem této koncepce byla neplatnost Mnichovské dohody a na ni navazujících právních a politických změn. Z hlediska mezinárodního práva byla Mnichovská dohoda v rozporu s Paktem společnosti národů, Locarnskými dohodami z r. 1925 a tzv. Briand-Kellogovým paktem z r. 1928. V těchto smlouvách byl obsažen závazek pokojného řešení mezinárodních sporů a zákaz použití ozbrojené síly. Československo nebylo ani stranou Mnichovské dohody, jednalo se o smlouvu uzavřenou v neprospěch třetího „pactum in detrimentum tertii“, která suverénnímu státu pod pohrůžkou válečného konfliktu s vojensky silnějším Německem diktovala vůli zúčastněných stran.⁶⁷ Platné nebylo ani její přijetí ze strany Československa. Podle Ústavní listiny z roku 1920 nemohli prezident republiky a československá vláda disponovat státním územím bez souhlasu parlamentu.

Po vojenské porážce Francie byl Československý národní výbor vedený Dr. Benešem uznán Velkou Británií za prozatímní československou vládu. Stalo se tak dopisy ministra zahraničí lorda Halifaxe ze dne 18. a 21. července 1940. Na základě tohoto uznání byl ustaven systém prozatímního státního zřízení Československé republiky ve Velké Británii, který tvořil prezident republiky, vláda a Státní rada. Postupně docházelo k mezinárodnímu uznání československé vlády de facto i de iure, jak ze strany států válčících s Německem a jeho spojenci, tak i ze strany států neutrálních.⁶⁸

Po mezinárodním uznání prozatímní vlády vydal Dr. Beneš jako prezident Československé republiky dne 15. října 1940 ústavní dekret o prozatímním výkonu moci

---

⁶⁶ MALÝ, K a kol. cit. op. s. 403

⁶⁷ GRONSKÝ, J., HŘEBEJK, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa. I. díl 1918-1945. cit. op. s.

121

⁶⁸ MALÝ, K. a kol. cit. op. s. 402-407

zákonodárné, publikovaný pod č. 2 Úředního věstníku československého (dále jen Úř. věst. čs.). Dekretem byla řešena mimořádná ústavní situace, ve které se Československo nalézalo a která nebyla předvídána ústavou. Zejména se jednalo o nemožnost svolat Národní shromáždění. § 2 ústavního dekretu proto stanovil pravomoc prezidenta republiky vydávat po dobu zatímního státního zřízení dekrety, jimiž se mění, ruší nebo nově vydávají zákony. Vzhledem k mimořádnosti situace a snaze co nejvíce šetřit podstatu Ústavní listiny z roku 1920 bylo stanoveno, že výkon tohoto práva prezidentu republiky přísluší pouze v nezbytných případech. Dekrety mohl prezident vydávat jen na návrh vlády a ke své platnosti vyžadovaly kontrasignaci předsedy vlády nebo pověřeného člena vlády. Po vydání ústavního dekretu č. 12/1942 Úř. věst. čs. se na legislativním procesu podílela také Státní rada, jejíž poradní zprávu si prezident před vydáním dekretů musel vyžádat.⁶⁹ Na základě ústavního dekretu prezidenta republiky č. 3/1945 Úř. věst. čs. ze dne 22. února 1945, o výkonu moci zákonodárné v přechodném období byla dekretální pravomoc prezidenta prodloužena po osvobození Československa až do doby, kdy se ustaví prozatímní zákonodárný sbor.

Koncepce právní kontinuity Československé republiky byla vyjádřena v ústavním dekretu prezidenta republiky č. 11/1944 Úř. věst. čs. ze dne 3. srpna 1944, o obnovení právního pořádku, který se stal základem dalšího poválečného právního vývoje. Tento ústavní dekret ve spojení s nařízením vlády č. 31/1945 Sb. stanovil dobu nesvobody. Jejím prvním dnem bylo 30. září 1938, posledním dnem 4. květen 1945. Doba nesvobody měla význam pro určení, které právní předpisy tvoří československý právní řád a které nikoliv. Deklarativně byly ústavním dekretem prohlášeny za československý právní řád právní předpisy vydané do 29. září 1938. Předpisy vydané v oblasti československého právního řádu v době od 30. září 1938 do 4. května 1945 se součástí právního řádu nestaly, protože jejich vydání nevycházelo ze svobodné vůle československého lidu. Jednalo se o předpisy tzv. Druhé republiky, Protektorátu Čechy a Morava, Německé říše a Slovenského státu. S ohledem na potřebu právní regulace společenských vztahů, mohly však být na zcela přechodnou dobu používány z vůle československé zákonodárné moci, jestliže se jejich obsah nepřičil demokratickým principům československé ústavy. Výslovně z přechodné aplikace byly vyloučeny předpisy z oborů trestního, osobního a rodinného práva.

---

⁶⁹ Státní rada vznikla na základě ústavního dekretu prezidenta republiky č. 1/1940 Úř. věst. čs. o ustavení Státní rady jako poradního sboru prozatímního státního zřízení ČSR. Vedle poradní funkce vykonávala také kontrolní funkci v rámci zatímního státního zřízení. Složení Státní rady mělo odpovídat spektru politických stran působících v exilu. Představovala tak symbolickou politickou reprezentaci zahraničního odboje. Státní rada zanikla na základě ústavního dekretu č. 13/1944 Úř. věst. čs. dnem, kdy se ustanovila vláda jmenovaná prezidentem republiky se sídlem na území republiky. Fakticky skončila činnost Státní rady dne 12.3.1945. (GRONSKÝ, J., HŘEBEJK, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa. I. díl 1918-1945. cit. op. s. 166)

Z principu suverenity lidu, zakotveném v § 1 odst. 1 Ústavní listiny z roku 1920, vycházel také druhý oddíl ústavního dekretu č. 11/1944 Úř. věst. čs., kterým byl řešen vztah dekretů prezidenta republiky k československému právnímu řádu. Zde byla stanovena ratihabice dekretů prezidenta republiky jako podmínka jejich další platnosti, která měla být uskutečněna do šesti měsíců po dni, kdy se sejde Národní shromáždění. Jestliže by dekrety nebyly v této lhůtě dodatečně schváleny, pozbývaly další platnosti, přičemž bylo stanoveno, že i dekrety prezidenta republiky označené jako ústavní lze měnit nebo rušit pouhým zákonem.

Dne 25. srpna 1945 byl vydán ústavní dekret prezidenta republiky č. 47/1945 Sb., o Prozatímním národním shromáždění. Prozatímní národní shromáždění bylo koncipováno jako zákonodárný sbor v přechodném období ustavený na základě voleb do národních výborů, který měl vykonávat přiměřeně pravomoci Národního shromáždění podle Ústavní listiny z roku 1920 a jiných zákonů. Časově byla činnost Prozatímního národního shromáždění omezena do doby, kdy se sejde Ústavodárné národní shromáždění vzešlé z všeobecných, rovných, přímých a tajných voleb. Dne 28. března 1946 přijalo Prozatímní národní shromáždění ústavní zákon č. 57/1946 Sb., kterým se schvalují a prohlašují za zákon dekrety prezidenta republiky. Tímto ústavním zákonem byla uskutečněna ratihabice stanovená ústavním dekretem č. 11/1944 Úř. věst. čs. Dekrety prezidenta byly ústavním zákonem prohlášeny od počátku jejich vydání za zákon, ústavní dekrety prezidenta republiky za zákony ústavní.

3.2.2. Ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské

Ústavní dekret prezidenta republiky č. 11/1944 Úř. věst. čs., o obnovení právního pořádku stanovil neplatnost právních předpisů, které byly vydány v oblasti československého právního řádu v době nesvobody. Právní předpisy jakož i mezinárodní smlouvy upravující problematiku státního občanství byly ústavním dekretem výslovně vyloučeny i z přechodné aplikace. Z tohoto důvodu československé státní občanství přetrvalo po celou dobu II. světové války tak, jak existovalo před „Mnichovem“.⁷⁰

Z této koncepce vycházel také ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, kterým byla realizována VIII. kapitola tzv. Košického vládního programu. Kromě jiného se v ní

⁷⁰ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústava a ústavní řád České republiky. 1.díl: Ústavní systém, cit. op. s. 94

uvádělo: „*Strašné zkušenosti s německou a maďarskou menšinou, které se z velké části staly povolným nástrojem dobovačné politiky proti republice zvenčí a z nichž se zejména českoslovenští Němci propůjčili přímo k vyhlazovacímu tažení proti českému a slovenskému národu, nutí obnovené Československo k hlubokému a trvalému zásahu*“.⁷¹

Ústavní dekret se zároveň stal vnitrostátním právním základem odsunu československých Němců z republiky. O odsunu bylo rozhodnuto na mezinárodní konferenci konané v Postupimi ve dnech 17. 7. – 2. 8. 1945. Zde čelní představitelé Spojených států amerických, Velké Británie a Sovětského svazu vyslovili souhlas s odsunem německého obyvatelstva z Polska, Československa a Maďarska do Německa. Zásadám spořádaného odsunu německého obyvatelstva byla věnována XIII. část zprávy o třístranné konferenci vydaná dne 2. srpna 1945.⁷² Odsun německého obyvatelstva tak nebyl jednostranným aktem ze strany Československa, ale stal se součástí širšího souboru opatření, které učinily vítězné velmoci po II. světové válce s cílem odstranit budoucí ohniska napětí v Evropě a zabránit další německé expansionistické politice.

Ústavním dekretem byli z československého státního svazku propuštěni českoslovenští občané německé a maďarské národnosti, kteří podle předpisů cizí okupační moci⁷³ nabyli státní občanství německé nebo maďarské. Ztráta československého občanství nastala zpětně ke dni, kdy došlo k nabytí cizí státní příslušnosti. Úprava odpovídala platnému znění § 4 odst. 3 Ústavní listiny z roku 1920, který stanovil, že příslušník cizího státu nemůže být zároveň československým občanem. Teprve tímto ústavním dekretem vyslovilo Československo jako svrchovaný stát souhlas s hromadnou naturalizací svých občanů cizími státy. Ostatní českoslovenští občané národnosti německé nebo maďarské pozbyli československé státní občanství dne 10. srpna 1945, kdy nastala účinnost ústavního dekretu.

Ústavní dekret však nepostihoval ztrátou státního občanství všechny osoby německé nebo maďarské národnosti. Z jeho působnosti byli vyloučeni Němci a Maďaři, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky, tj. od 21. května 1938 do 31. prosince 1946,⁷⁴ přihlásili v úředním hlášení za Čechy nebo Slováky. Ústavní dekret rovněž umožnil individuální posuzování státního občanství osob německé nebo maďarské národnosti, nebyl tak založen na kolektivní odpovědnosti příslušníků těchto menšin za činy spáchané proti republice. Němci a

---

⁷¹ GRONSKÝ, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa 1945-1948. cit. op. s. 18

⁷² GRONSKÝ, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1945 – 1960. cit. op. s. 100-101

⁷³ Ve vztahu k Maďarsku tímto předpisem byla zejména smlouva mezi Česko-Slovenskou republikou a Maďarským královstvím o úpravě státního občanství a opce ze dne 18. 2. 1939 publikovaná pod č. 43/1939 Sb. z. a n., která byla uzavřena po vídeňské arbitráži v souvislosti s postoupením území jižního Slovenska Maďarsku.

⁷⁴ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 69

Maďaři, kteří zůstali věrni republice, nikdy se neprovinili proti českému nebo slovenskému národu a buď se činně zúčastnili boje za osvobození republiky, nebo trpěli pod fašistickým nebo nacistickým terorem, mohli podat žádost o zjištění, že se jim československé občanství zachovává. Až do vyřízení žádosti byly tyto osoby považovány za československé státní občany. V případě, že byla loajalita k republice prokázána, zůstalo jim stání občanství zachováno. O zachování státního občanství příslušníků československých vojenských jednotek německé nebo maďarské národnosti rozhodovalo ministerstvo vnitra z úřední povinnosti. Podrobné směrnice o postupu při vyřizování žádostí a stanovení kritérií na základě, kterých byl žadatel posuzován jako antinacista a antifašista, obsahoval oběžník ministerstva vnitra.⁷⁵

Ústavní dekret se nevztahoval pouze na osoby výše uvedených národností, ale řešil obecně problematiku státního občanství osob, které porušily jednu ze základních povinností vyplývajících z obsahu státoobčanského vztahu, povinnost věrnosti ke státu.⁷⁶ Účinností ústavního dekretu proto pozbyli státní občanství také Češi, Slováci a příslušníci jiných slovanských národností, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásili za Němce nebo Maďary, anebo se ucházeli o udělení německé nebo maďarské státní příslušnosti. K pozbytí státního občanství však nedocházelo, jestliže tak bylo učiněno z donucení nebo za jiných okolností zvláštního zřetele hodných.

S výjimkou Čechů, Slováků a příslušníků jiných slovanských národů, kteří se ucházeli o udělení německé nebo maďarské státní příslušnosti, mohly osoby, které pozbyly na základě ústavního dekretu československé občanství podat žádost o jeho navrácení. O žádosti rozhodovalo ministerstvo vnitra podle volné úvahy, která byla omezena tím, že nesmělo žádosti vyhovět, pokud žadatel porušil povinnosti československého občana. Demonstrativní příklady porušení povinností státního občana stanovil oběžník ministerstva vnitra. Jednalo se například: o výkon veřejných funkcí jménem nepřátelského státu, službu v branné moci nepřátelského státu nebo jeho bezpečnostních složkách, členství v politických stranách, které byly organizovány nepřítelem a svou činností zaměřeny proti svrchovanosti nebo demokratickému zřízení republiky.

Narozdíl od obecné úpravy státního občanství byla státní příslušnost každého člena rodiny posuzována samostatně. Manželka a nezletilé děti tedy nesledovaly státní příslušnost manžela resp. otce. Mohla tedy nastat situace, kdy docházelo k pozbytí státního občanství

---

⁷⁵ Oběžník ministerstva vnitra z 24. srpna 1945 č. A-4600-16/8-45 ref. A o úpravě československého státního občanství podle dekretu č. 33/1945 Sb.

⁷⁶ FILIP, J. K problémům mezinárodních smluv se vztahem k státnímu občanství ČR, Časopis pro právní vědu a praxi č. 1/1997 s. 54

pouze u některých členů rodiny. Ústavní dekret proto zvýhodnil žádosti manželek a nezletilých dětí československých občanů o navrácení státního občanství. Až do vyřízení žádosti se na žadatele hledělo jako na československého státního občana, přičemž bylo stanoveno, že žádosti těchto osob mají být posuzovány „blahovolně“. V ústavním dekretu použitý pojem „blahovolně“ se však vztahoval pouze k volné úvaze ministerstva, nijak jim nebyla dotčena ustanovení ústavního dekretu o zamítnutí žádosti v případě porušení povinností československého občana.⁷⁷

3.3. Repatriace osob české a slovenské národnosti

3.3.1. Ústavní zákon č. 74/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti

Po II. světové válce se do Československa vrátilo několik tisíc krajanů.⁷⁸ Repatriace byla podporována také československou vládou. Na ministerstvu práce a sociálních věcí byl zřízen repatriační odbor, který organizoval přesídlovací akce návratu krajanů do vlasti.⁷⁹ Do Československa tak přicházely jak osoby, které měly dříve československé státní občanství a pozbyly jej, tak i osoby, které nikdy československými občany nebyly. Aby bylo umožněno těmto osobám nabýt československé státní občanství za výhodnějších podmínek, než které byly stanoveny v běžném naturalizačním řízení, schválilo dne 12. dubna 1946 Prozatímní národní shromáždění ústavní zákon č. 74/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.

Na základě ústavního zákona mohly nabýt československé občanství dvě skupiny osob. První skupinu tvořili Češi a Slováci, kteří se na území republiky přestěhovali na základě úřední přesídlovací akce. Tyto osoby mohly do dvou let ode dne účinnosti zákona, tj. od 29. 4. 1946, podat žádost o udělení státního občanství. O žádosti rozhodovalo ministerstvo vnitra, které ji mohlo zamítnout pouze v případě, kdy udělení státního občanství bránily zvláštní důvody veřejného zájmu. Pokud ministerstvo neprokázalo existenci skutečností spadajících pod rozsah tohoto neurčitého právního pojmu, měl žadatel na udělení státního občanství právní nárok.

---

⁷⁷ VERNER, V. Státní občanství podle ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 2. srpna 1945 č. 33 Sb. 3., doplněné vydání. Praha: Právnícké nakladatelství V. Linhart, 1946, s. 2

⁷⁸ GRONSKÝ, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1945 – 1960. cit. op. s. 201

⁷⁹ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 58

Druhou skupinu osob představovali Češi, Slováci a příslušníci jiných slovanských národů, kteří se na území osvobozeného Československa přestěhovali sami bez úřední přesídlovací akce. Tyto osoby mohly rovněž podat žádost o udělení státního občanství ve dvouleté lhůtě, která počínala běžet od účinnosti ústavního zákona. O žádosti však rozhodovalo ministerstvo vnitra podle volné úvahy, přičemž žadatel musel osvědčit, že nebyl nikdy trestán pro těžký delikt spáchaný z pohnutek nízkých nebo nečestných, že se neprohřešil proti zájmům republiky a jejím vůdčím zásadám a v případě udělení státního občanství by nepřipadl na obtíž veřejné dobročinnosti.

U obou skupin osob bylo shodně stanoveno, že žadatelem mohla být jak osoba bez státní příslušnosti tak i občan cizího státu. V tom spočíval rozdíl od řádného naturalizačního řízení, ve kterém musel žadatel prokázat, že byl propuštěn z dosavadního státního svazku. K žádosti nemusel být také přiložen příslib udělení domovského práva, proto ex lege nabývali naturalizovaní občané domovské právo v obci, ve které se po příchodu na území republiky usadili. Dalším rozdílem byly právní účinky řádně podané žádosti. Na osobu, která podala řádně vyplněnou žádost o udělení státního občanství, se hledělo až do vyřízení žádosti jako na československého státního občana. Odchylně bylo rovněž upraveno nabytí státního občanství u osob, které sledovaly státní příslušnost žadatele. Manželka a nezletilé děti žadatele nabývaly československé státní občanství, pokud byly výslovně v žádosti uvedeny. Ministerstvo vnitra však mohlo tyto osoby z žádosti vyloučit, jestliže na jejich straně byly důvody, pro které by musela být žádost zamítnuta, kdyby o udělení státního občanství žádaly samostatně.

Po dekonstitucionalizaci byl ústavní zákon dvakrát novelizován zákony č. 107/1948 Sb. a č. 25/1950 Sb.. První novela prodloužila lhůtu, do které bylo možno podávat žádosti o udělení státního občanství do 31. 12. 1949. Druhou novelou byla naturalizační lhůta prodloužena až do 31. 12. 1950. Zákon umožňoval přenesení působnosti rozhodování o udělení státního občanství z ministerstva vnitra na jiné orgány veřejné správy. Této možnosti bylo využito a postupně byla působnost přenesena z ministerstva vnitra na krajské národní výbory a poté na okresní národní výbory.⁸⁰

3.3.2. Výměna obyvatelstva mezi Československem a Maďarskem

Na Postupimské konferenci vyslovily vítězné velmoci souhlas s odsunem příslušníků německé menšiny z Československa do Německa. Podobné řešení ve vztahu k příslušníkům

---

⁸⁰ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 59

maďarské menšiny však bylo odmítnuto. Zejména představitelé USA dávali přednost výměně obyvatelstva organizované na smluvním základě.⁸¹

Výměna obyvatelstva byla v mezinárodních vztazích uplatňována ojediněle. Většinou byla chápána jako výjimečné řešení, ke kterému státy přistupovaly za mimořádných okolností z důvodů bezpečnostních, národnostních nebo náboženských. Poprvé byla výměna obyvatelstva uskutečněna v roce 1923, kdy na základě tzv. Lausannské smlouvy bylo přesídleno muslimské obyvatelstvo z Řecka do Turecka a pravoslavné obyvatelstvo z Turecka do Řecka. Přesídlením docházelo zároveň ke změně státní příslušnosti.⁸²

Dne 27. února 1946 byla uzavřena dohoda mezi Československem a Maďarskem o výměně obyvatelstva (vyhlášena pod č. 145/1946 Sb.). Na základě této dohody vyslala československá vláda do Maďarska přesídlovací komisi, jejímž úkolem bylo informovat o repatriační akci a sestavit seznam osob, které projeví zájem o přesídlení z Maďarska do Československa. Přihlášku k přesídlení mohly podat osoby slovenské nebo české národnosti, které měly na území Maďarska bydliště. Jménem nerozvedené manželky mohl učinit prohlášení o zamýšleném přesídlení manžel, jménem manželských dětí do 18. roku věku jejich otec. Matka mohla učinit prohlášení jménem nemanželských dětí mladších 18. let. Za osoby, které měly poručníka nebo opatrovníka, podával přihlášku poručník resp. opatrovník. Prohlášení o zamýšleném přesídlení bylo možné učinit do tří měsíců ode dne uzavření dohody, přičemž zmeškání lhůty mohla komise prominout a přihlášku mohl zájemce podat v dodatečné měsíční lhůtě. V dodatku k dohodě byly uvedeny důvody, pro které mohla komise přihlášku k přesídlení odmítnout. Těmito důvody byly zejména: spáchání nepřátelských činů proti českému nebo slovenskému národu, zastávání vysloveně protidemokratických postojů nebo předchozí odsouzení pro zvláště závažný trestný čin. Po sestavení seznamu osob, které projeví zájem o přesídlení, byla komise povinna seznam doručit maďarské vládě. Osoby zapsané do seznamu, které se přestěhovaly na československé území, pozbývaly na základě dohody maďarské státní občanství.

Na československé straně vypracovala seznam osob určených k přesídlení vláda. Přesídleny mohly být osoby maďarské národnosti, které pozbyly československé státní občanství na základě ústavního dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. Seznam musel být do šesti měsíců ode dne podepsání dohody doručen maďarské vládě, která se zavázala přijmout osoby zapsané do seznamu na své území. Přesídlením docházelo automaticky

---

⁸¹ GRONSKÝ, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1945 – 1960. cit. op. s. 163

⁸² POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J. cit. op. s. 45

k nabytí maďarského občanství. Počet osob určených vládou k přestěhování musel odpovídat počtu osob, které se z Maďarska přestěhovaly do Československa. Do tohoto počtu se nezapočítávaly osoby, které se dopustily trestného činu uvedeného v § 1 až 5 nařízení Slovenské národní rady o retribučním soudnictví. Počet těchto osob však nemohl přesahovat jeden tisíc.

Na dohodu o výměně obyvatelstva navazoval ústavní zákon č. 179/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům z Maďarska. Přímo ze zákona nabyli československé státní občanství Češi a Slováci, kteří se na základě dohody přestěhovali na československé území. Osvědčení o nabytí státního občanství vydával okresní národní výbor, do jehož obvodu se přesídlenec přestěhoval. Před tímto orgánem byl zároveň skládán státoobčanský slib jako při běžné naturalizaci. K prokázání skutečnosti, že se určitá osoba přestěhovala do Československa na základě dohody o výměně obyvatelstva, sloužila tzv. reemigrantská legitimace, kterou vydávaly oblastní úřadovny československé přesídlovací komise v Maďarsku. Po příchodu na československé území potvrzoval reemigrantskou legitimaci doložkou o přesídlení místní národní výbor obce, ve které se přesídlenec usadil.⁸³ V této obci nabýval zároveň domovské právo, jestliže nedošlo k nabytí domovského práva podle předpisů upravujících domovskou příslušnost.

3.4. Postoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu

Podkarpatská Rus tvořila nejvýchodnější část Československé republiky. Od konce 11. století byla součástí Uher. Po I. světové válce rozhodly vítězné velmoci o jejím připojení k Československu. Připojení bylo potvrzeno smlouvou mezi čelnými mocnostmi spojenými a sdruženými a Československem uzavřenou dne 10. září 1919 v Saint-Germain-en-Laye. Ve smlouvě se Československo zavázalo poskytnout Podkarpatské Rusi nejširší autonomii, která bude slučitelná s jednotností státu. Ustanovení smlouvy upravující státoprávní postavení Podkarpatské Rusi byla následně přejata do Ústavní listiny z roku 1920. Autonomie však nebyla vzhledem k národnostní, jazykové a náboženské nesourodosti obyvatelstva v praxi realizována. Po vídeňské arbitráži v listopadu 1938 byla část území Podkarpatské Rusi obsazena horthyovským Maďarskem. Zbývající část se stala na základě ústavního zákona o autonomii Podkarpatské Rusi autonomním územím Česko-Slovenské republiky. V březnu

---

⁸³ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 61

1939, po okupaci Čech a Moravy německou armádou a vyhlášení samostatného Slovenského státu, anektovalo Maďarsko i tuto zbývající část.⁸⁴

V roce 1944 osvobodila území Podkarpatské Rusi sovětská armáda. Postup československých orgánů a sovětského vrchního velení po vstupu sovětských vojsk na československé území upravovala československo-sovětská mezivládní dohoda ze dne 8. května 1944. V dohodě se sovětská strana zavázala předat výkon veřejné moci na osvobozeném území československému vládnímu delegátu.⁸⁵ Pravomoc a působnost vládního delegáta upravoval ústavní dekret prezidenta republiky č. 10/1944 Úř. věst. čs., o dočasné správě osvobozeného území republiky Československé.

V rozporu s dohodou však nebyla československé vládní delegaci ze sovětské strany poskytnuta potřebná součinnost. Na podzim proběhly pod sovětským dohledem na Podkarpatské Rusi volby do národních výborů, které následně na sjezdu v Mukačevě 26. listopadu 1944 vyhlásily „*opětovné spojení země s její velkou matkou – sovětskou Ukrajinou*“. Dne 5. prosince 1944 zaslala Národní rada ustavená v Mukačevě prezidentu republiky dopis, ve kterém mu oznámila své rozhodnutí „*použít svého přirozeného práva*“ na „*opětovné spojení se Sovětskou Ukrajinou*“. Dopisem byla zároveň vyzvána československá vládní delegace k opuštění podkarpatského území do 72 hodin.⁸⁶

Faktický stav odtržení Podkarpatské Rusi byl potvrzen smlouvou mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o Zakarpatské Ukrajině ze dne 29. června 1945 (vyhlášena pod č. 186/1946 Sb.). Smlouva nabyla účinnosti po výměně ratifikačních listin dne 30. ledna 1946. Po jejím uzavření byl vydán ústavní dekret prezidenta republiky č. 60/1945 Sb., o přípravě provedení smlouvy mezi ČSR a SSSR o Zakarpatské Ukrajině, který zmocnil vládu k vydání nařízení zajišťující realizaci smlouvy. Celý proces postoupení Podkarpatské Rusi byl završen ústavním zákonem č. 2/1946 Sb., kterým Prozatímní národní shromáždění vyslovilo souhlas se změnou státních hranic.

Na základě smlouvy se SSSR se Podkarpatská Rus stala jako Zakarpatská Ukrajina součástí Ukrajinské sovětské socialistické republiky. Českoslovenští občané žijící na jejím území se staly sovětskými občany. Na základě protokolu, který byl nedílnou součástí smlouvy, mohli českoslovenští občané české a slovenské národnosti žijící na postoupeném území optovat pro československé státní občanství. Protokol zároveň založil právo opce pro sovětské občanství československým občanům ukrajinské a ruské národnosti žijících na

---

⁸⁴ GRONSKÝ, J., HŘEBEJK, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa. I. díl 1918-1945 cit. op. s. 25

⁸⁵ GRONSKÝ, J., HŘEBEJK, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa. I. díl 1918-1945 cit. op. s. 176

⁸⁶ GRONSKÝ, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa 1945-1948 cit. op. s. 58

území Slovenska. Opce nebyla smlouvou koncipována jako jednostranný právní úkon optanta, o kterém stát vydával osvědčení s deklarativním účinkem, ale účinnost opčního prohlášení byla vázána na souhlas příslušného orgánu státu, pro jehož občanství bylo optováno.

Výkon opčního práva pro československé státní občanství upravovalo vládní nařízení č. 61/1945 Sb, které vydala vláda na základě § 1 ústavního dekretu prezidenta republiky č. 60/1945 Sb. Na základě vládního nařízení mohli pro zachování státního občanství optovat českoslovenští občané české nebo slovenské národnosti, kteří měli dne 29. června 1945 trvalé bydliště nebo domovské právo v obci, která byla součástí postoupeného území. Československým občanům jiné než české nebo slovenské národnosti opční právo přiznáno nebylo. Výjimkou byli českoslovenští občané ruské nebo ukrajinské národnosti, kteří se zúčastnili v řadách československé armády války proti Německu a členové jejich rodin. Opční prohlášení bylo možné učinit do 1. ledna 1946. Vládním nařízením č. 21/1946 Sb. byla opční lhůta prodloužena až do 1. dubna 1946. K opčnímu prohlášení byl oprávněn každý, kdo dosáhl 18. roku věku a byl svéprávný. Vdaná žena byla k opci oprávněna pouze tehdy, nemohl-li učinit opční prohlášení manžel pro nepřítomnost nebo jinou překážku. Opční prohlášení ženatého muže se vztahovalo na manželku a na manželské a osvojené děti mladší 18 let. Za nesvéprávnou osobu mohl opční prohlášení vykonat zákonný zástupce a to i tehdy, když sám optovat nemohl. Účinnost opčního prohlášení byla vázána na souhlas ministerstva vnitra, které jej nemohlo při splnění podmínek stanovených nařízením odepřít. Na zachování československého státní občanství byl tedy právní nárok. V mezidobí od podání opčního prohlášení do rozhodnutí ministerstva vnitra o souhlasu s opcí byly osoby, které podaly řádně vyplněné opční prohlášení, považovány za československé občany.

4. Československé státní občanství v letech 1948 - 1967

4.1. Ústava Československé republiky ze dne 9. května 1948

Vývoj Československa v prvních letech po skončení II. světové války byl v mnoha ohledech specifický. Myšlenku právní kontinuity Československa prosazovanou Dr. Benešem se nepodařilo zcela realizovat. Přispěl k tomu především vývoj na Slovensku, vzestup vlivu komunistické strany podporované Sovětským svazem, který se stal novou světovou velmocí a všeobecná radikalizace společnosti požadující zásadní politické a sociální změny. Otázka, zda poválečným ústavním základem republiky se má stát novelizovaná Ústavní listina z roku 1920, nebo zda má být přijata ústava nová, byla vyřešena ve prospěch druhé varianty.

Po vypuknutí Slovenského národního povstání vydala 1. září 1944 Slovenská národní rada nařízení č. 1/1944 Sb. n. SNR, ve kterém se prohlásila vykonavatelkou veškeré zákonodárné, výkonné a vládní moci na Slovensku. Tím vznikl faktický právní dualismus vyznačující se existencí dvou na sobě nezávislých ohnisek zákonodárné moci. Po přijetí Košického vládního programu, který vycházel z koncepce Československa jako státu dvou rovnoprávných národů, českého a slovenského, vydala Slovenská národní rada nařízení č. 30/1945 Sb. n. SNR, kterým přiznala zákonodárnou moc prezidentu republiky ve věcech celostátní povahy. Po vydání tohoto nařízení byly dekrety prezidenta republiky uvozovány slovy: „*Na návrh vlády a po dohodě se Slovenskou národní radou ustanovuji...*“. Nařízení se zároveň stalo předpokladem pro polická jednání, jejichž výstupem byly tzv. Pražské dohody, které upravovaly pravomoci Slovenské národní rady ve vztahu k centrálním orgánům státu.⁸⁷ O definitivní podobě státoprávního postavení Slovenska mělo rozhodnout až Ústavodárné národní shromáždění (dále jen ÚNS).

Ústavní zákon č. 65/1946 Sb., o ústavodárném Národním shromáždění vymezil ÚNS k přijetí nové ústavy dvouleté funkční období. Ústavním zákonem bylo ÚNS koncipováno jako jednokomorový parlament o 300 poslancích, v jehož čele stál 24-členný Stálý výbor. ÚNS vykonávalo působnost přikázanou Ústavní listinou z roku 1920 a jinými zákony Národnímu shromáždění. Pro jeho vnitřní organizaci a vztahy k jiným ústavním orgánům platily ústavní a jiné předpisy, upravující postavení Poslanecké sněmovny Národního shromáždění v ústavním systému.

---

⁸⁷ GRONSKÝ, J., HŘEBEJK, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa. I. díl 1918-1945. cit. op. s. 242

V květnu 1946 proběhly na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva volby do ÚNS. Podrobnosti o výkonu volebního práva a provádění voleb upravoval zákon č. 28/1946 Sb., o úpravě stálých seznamů voličských a zákon č. 67/1946 Sb., o volbě ústavodárného Národního shromáždění. Oprávnění volit a být voleni byli pouze českoslovenští občané české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti. Základního politického práva tak byli zbaveni českoslovenští občané německé a maďarské národnosti, kterým bylo československé státní občanství podle ústavního dekretu č. 33/1945 Sb. zachováno nebo navraceno.

Vítězem voleb se stala na celostátní úrovni Komunistická strana Československa (dále jen KSČ), na Slovensku zvítězila s více jak 60 % odevzdaných hlasů Demokratická strana.⁸⁸ Volby tak potvrdily vzrůstající politický vliv komunistů. Volbami byly zároveň potvrzeny i výrazné a přetrvávající rozdíly v politické orientaci české a slovenské společnosti.

Po volbách jmenoval prezident republiky novou vládu. V souladu s ústavními zvyklostmi se předsedou vlády stal zástupce nejsilnější politické strany, předseda KSČ Klement Gottwald. Nově jmenovaná vláda vypracovala vládní program, ve kterém byly obsaženy základní zásady nové ústavy. Původně chtěla vláda, ve které měli silné postavení komunisté, vypracovat návrh nové ústavy a předložit jej ke schválení ÚNS. Později byla kompetence vlády při přípravě nové ústavy zpochybněna a schválen zákon č. 197/1946 Sb., o ústavním výboru ústavodárného Národního shromáždění, kterým byl zřízen 36-členný ústavní výbor. Úkolem ústavního výboru bylo vypracovat návrh nové ústavy a návrhy zákonů s ústavou souvisejících. Jako poradní orgán ústavního výboru byl vytvořen tzv. sbor expertů, jehož členy se stali významní odborníci v oblasti ústavního práva. Při jednání ústavního výboru se plně projevíly názorové rozdíly, které existovaly mezi komunisty a zástupci ostatních politických stran. Nekomunistické strany vycházely z koncepce ústavy, kterou by bylo možno navázat na ústavní tradice meziválečného Československa. Komunisty zastávaná koncepce byla naopak výrazně diskontinuitní.⁸⁹

Koncepční spor o podobu nové ústavy, později nazvaný jako „boj o ústavu“, byl vyřešen po únoru 1948, kdy KSČ získala mocenský monopol a nastolila diktaturu proletariátu. Návrh nové ústavy vycházející z předúnorové koncepce prosazované komunistickou stranou byl dne 9. května 1948 schválen ÚNS jako ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky. Podle dne schválení byla označována jako Ústava 9. května.⁹⁰

---

⁸⁸ GRONSKÝ, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa. 1945-1948. cit. op. s. 111

⁸⁹ GRONSKÝ, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa. 1945-1948. cit. op. s. 111

⁹⁰ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda II. díl Ústavní právo České republiky část 1. cit. op. s. 66

Ústava se skládala ze tří částí z prohlášení, základních článků a podrobných ustanovení. Základ právní úpravy československého státního občanství obsahovala Ústava 9. května v § 165, který stanovil: „*Státní občanství je v Československé republice jediné a jednotné. Podmínky, za jakých se nabyvá a pozbývá státního občanství, stanoví zákon.*“ Po obsahové stránce se ustanovení nelišilo od úpravy obsažené v Ústavní listině z roku 1920, s tou výjimkou, že již nebyla v ústavě zakotvena zásada, podle které nemohl být příslušník cizího státu zároveň československým občanem. S právní úpravou státního občanství souviselo také ustanovení § 177 odst. 2 Ústavy 9. května, kterým byly dekonstitucionalizovány ústavní zákony upravující státní občanství. Ústavní zákony upravující problematiku státního občanství tak pozbyly dnem 9. června 1948, kdy nastala účinnost ústavy, povahu zákonů ústavních.

4.2. Zákon č. 194/1949 Sb., o nabyvání a pozbývání československého státního občanství

4.2.1. Charakteristika zákona

Po únoru 1948 byla vyhlášena tzv. „právní dvouletka“, v průběhu, které byla přijata řada nových zákonů vycházející z koncepce „třídílního pojetí práva“.⁹¹ V oblasti právní úpravy státního občanství byl přijat zákon č. 194/1949 Sb., o nabyvání a pozbývání československého státního občanství, kterým byly zrušeny do té doby platné právní předpisy upravující československé státní občanství. I když zákon nevycházel explicitně z historického náhledu, kdy při posuzování, zda je fyzická osoba československým státním občanem, je rozhodné právo platné v době, kdy mělo dojít k pozbytí nebo nabytí státního občanství, bylo i nadále nutné zrušené právní předpisy při posuzování státního občanství jednotlivých osob aplikovat. Výčet právních předpisů, které byly zákonem zrušeny, byl demonstrativní. Výslovně byly z derogačních účinků zákona vyloučeny zákony upravující nabyvání československého občanství repatriovaných osob a zákon, kterým byla do československého právního řádu inkorporovaná úmluva mezi Československem a Spojenými státy severoamerickými o naturalizaci.

Zákon obsahoval komplexní úpravu státního občanství, kterou došlo ke sjednocení nabyvání a pozbývání československého státního občanství v českých zemích a na Slovensku.

---

⁹¹ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda II. díl Ústavní právo České republiky část 1. cit. op. s. 69

Zákonem byly upraveny následující způsoby nabývání státního občanství: narozením, nalezením na území ČSR, sňatkem a udělením. Právní úprava způsobů pozbývání státního občanství zahrnovala: pozbytí státního občanství sňatkem, propuštění ze státního svazku a odnětí státního občanství.

Úprava nabývání státního občanství narozením vycházela primárně z principu *ius sanguinis*. Místo narození dítě mělo vliv na nabytí československého státního občanství jen tehdy, pokud se dítě narodilo v cizině a pouze jeden z rodičů byl československým občanem. V tomto případě dítě nabývalo československé občanství narozením, pokud s tím vyslovil souhlas příslušný orgán státní správy na žádost podanou rodičem. Žádost mohl podat pouze rodič dítěte, který byl československým občanem, v prekluzivní lhůtě jednoho roku ode dne narození dítěte. O žádosti rozhodoval podle volné úvahy krajský národní výbor, po novelizaci provedené zákonem č. 72/1958 Sb. okresní národní výbor. U dětí narozených na území ČSR k nabytí československého státního občanství stačilo, aby alespoň jeden z rodičů byl československým občanem. Na rozdíl od předchozí právní úpravy nebylo již rozhodné, zda se dítě narodilo v manželství nebo nikoliv.

Děti nalezené v útlém věku na území ČSR nabývaly československé občanství, pokud se neprokázalo, že mají jinou státní příslušnost. Ustanovení mělo zabránit vzniku bezdomovectví u dětí, jejichž původ nebyl znám. Právní úprava ale již neumožňovala nabytí československého státního občanství osobám narozeným na území ČSR, jestliže narozením nenabývaly jinou státní příslušnost.⁹²

Nabytí československé občanství udělením na vlastní žádost mohla fyzická osoba, která se neprovinila proti Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení,⁹³ bydlela na území ČSR nepřetržitě po dobu pěti let a nabytím československého občanství, pokud nebyla apatridou, pozbyla svou dosavadní státní příslušnost. Žádost mohla samostatně podat osoba starší 15 let. Před dosažením zletilosti musel s žádostí vyslovit souhlas zákonný zástupce.⁹⁴ Zákon vycházel z principu individuálního nabývání státního občanství. Odvozeně nabývaly státní občanství udělením pouze děti mladší 15 let, které jejich otec nebo matka pojali do své žádosti. Manželé mohli podat společnou žádost, podmínky pro udělení státního občanství však byly v naturalizačním řízení posuzovány pro každého manžela samostatně. O žádosti rozhodovalo ministerstvo vnitra podle volné úvahy, které mohlo v případě důvodů

---

⁹² ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 73

⁹³ Po novelizaci provedené zákonem č. 72/1958 Sb., kterým se mění a doplňují předpisy o nabývání a pozbývání československého státního občanství již nebyla podmínka loajality k republice a jejímu lidově demokratickému v naturalizačním řízení zjišťována.

⁹⁴ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 75

zvláštního zřetele hodných udělit státní občanství i osobě, která nesplňovala podmínky pětiletého pobytu na území ČSR a pozbytí dosavadní státní příslušnosti. Udělení státního občanství bylo účinné u osob starších 15 let složením státoobčanského slibu. Ve výjimečných případech mohla být povinnost složení slibu ministerstvem vnitra prominuta.

Právní úprava propuštění ze státního svazku vycházela z principu individuálního pozbývání státního občanství. Žádost o propuštění ze státního svazku mohla podat osoba starší 15 let. Žádost nezletilého byla podmíněna souhlasem obou rodičů nebo soudem ustanoveného zákonného zástupce. Manželé mohli podat společnou žádost o propuštění ze státního svazku, žádost každého manžela však byla posuzována samostatně. O žádosti rozhodoval okresní národní výbor, v jehož obvodu měl žadatel trvalé bydliště. U osob trvale žijících v zahraničí byla místní příslušnost okresního národního výboru založena posledním trvalým bydlištěm žadatele na území ČSR. Na propuštění ze státního svazku nebyl právní nárok. Zásadně byly ze státního svazku propouštěny pouze osoby žijící trvale v zahraničí. Osoby žijící v ČSR byly propouštěny ze státního svazku jen v souvislosti s vystěhováním do zahraničí, po jeho povolení ministerstvem zahraničních věcí.⁹⁵ Účinnost propuštění ze státního svazku nastávala doručením listiny o propuštění. Státní občanství pozbýval pouze žadatel a jeho děti mladší 15 let, které byly žadatelem pojaty do žádosti.

4.2.2. Nabývání a pozbývání státního občanství sňatkem

Podle recipovaných rakousko-uherských právních předpisů sledovala manželka státní příslušnost manžela. Sňatek byl proto jednou z právních skutečností, na základě které docházelo k nabývání nebo pozbývání státního občanství. Sňatkem s československým občanem nabývala cizinka československé státní občanství. Takto nabyté občanství nepozbývala, i když bylo manželství rozvedeno, nebo zaniklo smrtí manžela. Pouze v případě prohlášení manželství za neplatné, docházelo k pozbytí státní příslušnosti nabyté sňatkem.⁹⁶ Sňatek československé občanky s cizincem měl naopak vždy za následek pozbytí československého státního občanství, k jehož obnovení docházelo pouze v případě prohlášení manželství za neplatné.⁹⁷

Právní úprava tak vycházela ze zásady jednotného státního občanství rodiny, které bylo určováno státoobčanským statutem manžela. Vzhledem k tomu, že institut státního občanství

---

⁹⁵ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 79

⁹⁶ VERNER, V. Občanství státní. Slovník veřejného práva československého. cit. op. s. 984

⁹⁷ VERNER, V. Občanství státní. Slovník veřejného práva československého. cit. op. s. 990

je primárně institutem vnitrostátního práva a právní úpravy jednotlivých států se od sebe vzájemně liší, mohlo docházet k situacím, kdy žena sňatkem pozbyla dosavadní státní občanství, aniž by současně nabyla jiné státní občanství, nebo se naopak mohla stát osobou s dvojitým státním občanstvím. Právní úprava také neodpovídala ústavně zaručené zásadě rovnosti občanů, neboť sňatek muže, který byl československým občanem, s cizinkou neměl na jeho státní příslušnost vliv, naproti tomu československá státní občanka sňatkem s cizincem státní občanství pozbývala.

V roce 1947 byl přijat zákon č. 102/1947 Sb., o nabývání a pozbývání československého státního občanství sňatkem. Ode dne účinnosti zákona, tj. od 25. června 1947, bylo nabytí československého občanství sňatkem podmíněno souhlasem ministerstva vnitra. Řízení o vyslovení souhlasu s nabytím státního občanství představovalo zjednodušenou formu naturalizačního řízení. Žádost o souhlas s nabytím občanství mohla podat cizinka před sňatkem, nebo nejpozději do tří měsíců po něm. O žádosti rozhodovalo ministerstvo vnitra podle volné úvahy. V případě, že byl souhlas udělen po sňatku, vztahovaly se jeho účinky ke dni uzavření manželství.

Úprava pozbývání státního občanství sňatkem obsažená v zákoně č. 102/1947 Sb. byla založena na zásadě vyloučení bezdomovectví a zásadě předcházení vzniku dvojího státního občanství. Československá státní občanka pozbývala sňatkem s cizincem dosavadní státní občanství pouze tehdy, jestliže zároveň nabývala sňatkem státní občanství státu, jehož občanem byl manžel. Zákon však umožnil československé občance, která by takto státní občanství pozbyla, podat žádost o jeho zachování. Žádost mohla být podána před sňatkem, nebo nejpozději do tří měsíců po něm. Příslušné k rozhodnutí o žádosti bylo ministerstvo vnitra. Pokud byl souhlas se zachováním československého státního občanství udělen až po sňatku, mělo se zato, že ztráta státního občanství nenastala.

Zákon č. 102/1947 Sb. byl zrušen zákonem č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání československého státního občanství. Právní úprava obsažená v novém zákoně se po obsahové stránce příliš nelišila. Rozdíl spočíval v přenesení působnosti při udělování souhlasu s nabytím státního občanství sňatkem a rozhodování o zachování státního občanství z ministerstva vnitra na krajské národní výbory. Zákonem byly prodlouženy lhůty k podávání žádostí ze tří měsíců na šest. Při nabytí státního občanství sňatkem mohly také společně s cizinkou nabýt československé státní občanství její děti mladší 15 let, pokud byly pojety do žádosti o vyslovení souhlasu s nabytím státního občanství.

Zákon č. 194/1949 Sb. byl rozsáhlým způsobem novelizován zákonem č. 72/1958 Sb., kterým se mění a doplňují předpisy o nabývání a pozbývání československého státního

občanství. Novela nabyla účinnosti dne 11. listopadu 1958. Úplné znění zákona bylo uveřejněno vyhláškou ministra vnitra č. 73/1958 Sb. V úpravě nabývání státního občanství sňatkem došlo k přenesení působnosti při udělování souhlasu s nabytím státního občanství z krajských národních výborů na okresní národní výbory. Úprava pozbývání státního občanství sňatkem byla novelou zrušena. Sňatek československé státní občanky s cizincem tak již neměl na pozbytí státní příslušnosti ženy vliv.

V roce 1962 se Československo stalo stranou Úmluvy o státním občanství vdaných žen z roku 1957 (vyhláška MZV č. 72/1962 Sb.). Smluvní strany se úmluvou zavázaly vycházet při úpravě státního občanství vdaných žen z principu jeho individuálního nabývání a pozbývání. Sňatek, zánik manželství nebo změna státní příslušnosti manžela za trvání manželství tak již nemohla v legislativě smluvních stran tvořit samostatnou právní skutečnost, na jejímž základě by docházelo k nabytí nebo pozbytí státního občanství ženy. Další závazek vyplývající z úmluvy představovala povinnost smluvních stran upravit zvláštní přednostní naturalizační řízení, kterým by cizinka provdaná za příslušníka smluvní strany mohla získat na vlastní žádost státní občanství manžela. Právní nárok na jeho udělení úmluva nezakládala.

4.2.3. Institut odnětí státního občanství

Odnětí státního občanství lze charakterizovat jako způsob pozbytí státního občanství, ke kterému dochází na základě výroku státního orgánu nezávisle na vůli dotčené osoby. Svou podstatou představuje specifickou formu sankce, jejímž důsledkem je závažný zásah do právního postavení jedince.

Po II. světové válce byl význam státního občanství pro právní integritu člověka zdůrazněn Všeobecnou deklarací lidských práv, která v článku 15 zařadila mezi základní lidská práva právo na státní příslušnost a právo nebýt svévolně zbaven státní příslušnosti, jakož i možnosti ji změnit. Deklarace neměla právně závazný charakter. Její význam spočíval v rovině politické a morální. Pro demokratické státy představovala minimální standard ochrany základních lidských práv.

Československo po roce 1948 nebylo demokratickým státem. Jednotlivá ustanovení deklarace se nestala legis ferendae pro tvorbu pozdější legislativy. Těmi ostatně nebyla ani ustanovení Ústavy 9. května upravující práva a povinnosti občanů, neboť Ústava 9. května nepředstavovala normativní ohnisko československého právního řádu. Veškerá moc, tedy i

normotvorná byla koncentrována v nejvyšších orgánech komunistické strany.⁹⁸ V kontextu politické situace se tak institut odnětí státního občanství stal prostředkem, kterým byly československého státního občanství zbavovány k režimu neloajální osoby.

Státní občanství bylo možné odejmout jednak ve státoobčanském řízení, ale také i v řízení trestním. Z trestních předpisů trest ztráty státního občanství upravoval zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, který nabyl účinnosti dne 16. října 1948. Trest ztráty státního občanství bylo možné uložit jako vedlejší trest za spáchání taxativně stanovených trestných činů. V roce 1950 byl zákon č. 231/1948 Sb. zrušen a v rámci rekodifikace trestního práva nahrazen trestním zákonem č. 86/1950 Sb. V trestním zákoně byl trest ztráty státního občanství upraven v § 42. Na základě § 42 odst. 1 trestního zákona mohl soud trest ztráty státního občanství uložit za spáchání trestných činů: velezrady, vyzvědačství, věrolomnosti, sabotáže, opuštění republiky, válečného škůdnictví, válečné zrady a vraždy na ústavním činiteli. Trest ztráty státního občanství v sobě zároveň zahrnoval ztrátu čestných občanských práv, vyloučení z vojska a propadnutí celého jmění. Ke zrušení tohoto druhu trestu došlo novelou trestního zákona č. 63/1956 Sb. Od 1. ledna 1957, kdy nastala účinnost novely, tak již nebylo možné pozbytí státního občanství rozsudkem trestního soudu.

Ve státoobčanském řízení podmínky pro odnětí státního občanství obsahoval § 7 zákona o nabývání a pozbývání československého státního občanství. Příslušné k rozhodnutí o odnětí státního občanství bylo ministerstvo vnitra. Státní občanství mohlo ministerstvo vnitra odejmout osobě, která v cizině vyvíjela činnost státu nepřátelskou nebo takovou činnost, kterou mohl být porušen zájem státu. Dále mohlo být státní občanství odňato osobě, která nezákonně opustila území Československé republiky, nebo se na její území nevrátila do lhůty stanovené v úřední výzvě k návratu do vlasti. Lhůta k návratu počínala běžet ode dne doručení výzvy a nesměla být kratší než 30 dnů, v případě návratu ze zámoří 90 dnů. Pokud nebylo možné výzvu nebo rozhodnutí o odnětí státního občanství doručit do vlastních rukou příjemce, mohlo být doručení nahrazeno veřejnou vyhláškou. Vyhláška se vyvěšovala po dobu 15 dnů na úřední tabuli místního a okresního národního výboru, v jehož obvodu měla osoba, na kterou se výzva nebo rozhodnutí vztahovalo, trvalé bydliště.⁹⁹ Po novelizaci provedené zákonem č. 72/1958 Sb. byla možnost odnětí státního občanství rozšířena i na osoby, které se po dobu pěti let zdržovaly nepřetržitě v cizině bez platného cestovního pasu. Státního občanství tak byly zbavovány zejména osoby, které po nastolení lidově demokratického režimu z Československa emigrovaly. Nezávisle na místě trvalého pobytu

⁹⁸ PAVLÍČEK, V. O kontinuitě a diskontinuitě, Právní praxe č. 6/1993 s. 339

⁹⁹ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 80

mohlo být státní občanství odňato také osobě, která měla dvojí státní občanství. O odnětí státního občanství rozhodovalo ministerstvo podle volné úvahy a ze zákona nemuselo zohledňovat skutečnost, že cizí státní příslušnost mohla být nabyta nezávisle na vůli dotčené osoby. Rozhodnutím o odnětí státního občanství pozbývala státní občanství pouze osoba v rozhodnutí uvedená, na státní příslušnost manželky nebo nezletilých dětí nemělo rozhodnutí o odnětí státního občanství vliv.

4.3. Navrácení československého státního občanství osobám německé a maďarské národnosti

Na základě ústavního dekretu č. 33/1945 Sb. pozbyla většina československých občanů německé a maďarské národnosti státní občanství. Bývalí českoslovenští občané německé národnosti byli z Československa odsunuti. Vládou organizovaný odsun byl zahájen v lednu 1946. Celkem bylo z Československa do německých okupačních zón odsunuto 2,256 miliónů Němců, přičemž 660 tisíc Němců opustilo území republiky již před lednem 1946. Po oficiálně oznámeném ukončení odsunu na konci roku 1946 zůstalo v Československu přes 200 tisíc bývalých československých občanů německé národnosti. Jejich počet se v dalších třech letech snížil dodatečnými odsuny. V roce 1950 bylo statisticky evidováno 165 117 osob německé národnosti, tj. 1,3 % celkového počtu obyvatel Československa.¹⁰⁰

Bývalí českoslovenští občané maďarské národnosti z Československa odsunuti nebyli. K nucenému přesídlení československých Maďarů docházelo pouze na základě dohody o výměně obyvatelstva ze dne 27. února 1946. Celkem v letech 1945 – 1948 přesídlilo z Československa do Maďarska pouze 89 600 osob, z toho 34 tisíc mimo rámec dohody o výměně obyvatelstva.¹⁰¹

V Československu tak zůstalo i po odsunu Němců a výměně obyvatelstva s Maďarskem značné množství osob bez státní příslušnosti. Podle § 3 ústavního dekretu č. 33/1945 Sb. mohly osoby, které na jeho základě pozbyly státní občanství, podat v šestiměsíční lhůtě žádost o jeho vrácení. Lhůty pro podávání žádostí byly stanoveny pro jednotlivé kategorie osob rozdílně. Manželky a děti československých státních občanů mohly žádat o vrácení státního občanství od 10. srpna 1945 do 10. února 1946.¹⁰² Nerozvedení manželé

---

¹⁰⁰ KAPLAN, K. Pravda o Československu 1945 – 1948. Praha: Panorama, 1990, s. 153

¹⁰¹ GRONSKÝ, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1945 – 1960. cit. op. s. 163

¹⁰² Vyhláška ministra vnitra č. 51/1945 Sb., o lhůtě k podávání žádostí o vrácení československého státního občanství pro manželky a děti československých státních občanů.

československých státních občanek, jejichž sňatek byl uzavřen před 16. březnem 1939, mohli žádost o vrácení státního občanství podat ve lhůtě od 1. ledna 1947 do 30. června 1947.¹⁰³ Lhůty ostatním osobám měly být určeny dodatečně.

V roce 1948 vydala vláda nařízení č. 76/1948 Sb., které blíže vymezilo podmínky, za kterých mohlo být vráceno státní občanství osobám německé a maďarské národnosti. Na základě tohoto nařízení mohlo ministerstvo vnitra vrátit československé státní občanství pouze osobě, která neporušila povinnosti československého občana, nenabyla jiné státní občanství a měla trvalý pobyt na území republiky. Žadatelé starší 14 let museli prokázat přiměřenou znalost češtiny nebo slovenštiny. Podmínka prokázání znalosti jazyka mohla být v případech zvláštního zřetele hodných prominuta. O žádostech o vrácení státního občanství rozhodovalo ministerstvo vnitra podle všeobecných předpisů o nabývání československého státního občanství.

Po nastolení lidově demokratického režimu v Maďarsku v letech 1947 – 1948 přehodnotilo Československo přístup k maďarské menšině.¹⁰⁴ Zákonem č. 245/1948 Sb., o státním občanství osob maďarské národnosti bylo umožněno nabýt československé státní občanství osobám maďarské národnosti, které byly dne 1. listopadu 1938 československými občany a ke dni účinnosti zákona, tj. 17. listopadu 1948, měly trvalé bydliště na území Československa a neměly jinou státní příslušnost. Tyto osoby mohly nabýt československé občanství složením státoobčanského slibu. Slib musel být vykonán do 90 dnů ode dne účinnosti zákona u okresního národního výboru. Spolu s manželem, případně s otcem nebo matkou nabývaly státní občanství také nerozvedená manželka a nezletilé děti, pokud měly trvalé bydliště na území republiky a nenabývaly státní občanství samostatně. Zákon se nevztahoval na osoby určené k výměně obyvatelstva a dále na osoby, které se těžce provinily proti Československé republice nebo jejímu lidově demokratickému zřízení.

I po vydání zákona č. 245/1948 Sb. zůstalo v Československu značné množství bezdomovců maďarské národnosti. Mnozí z těch, na které se zákon vztahoval, nevyužili možnosti nabýt státní občanství. Mimo jiné také proto, že nebyli o zákoně správně a včas informováni.¹⁰⁵ V roce 1958 bylo přistoupeno k novému řešení. Československé státní občanství bylo přiznáno ex lege všem osobám maďarské národnosti, které pozbyly státní občanství na základě ústavního dekretu č. 33/1945 Sb., měly na území republiky trvalé

---

¹⁰³ Vyhláška ministra vnitra č. 254/1946 Sb., o lhůtě k podávání žádostí o vrácení československého státního občanství manžely československých státních občanek.

¹⁰⁴ GRONSKÝ, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1945 – 1960. cit. op. s. 105

¹⁰⁵ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 77 - 78

bydliště a nenabývaly jiné státní občanství. Stalo se tak článkem III. zákona č. 72/1958 Sb., kterým byl novelizován zákon o nabývání a pozbývání československého státního občanství.

Také řešení otázky státního občanství osob německé národnosti bylo ovlivněno mezinárodní situací, konkrétně vznikem Německé demokratické republiky v roce 1949. Osobám německé národnosti byla vyhláškou ministra vnitra č.119/1949 Sb. stanovena lhůta k podání žádostí o vrácení státního občanství. Žádost mohla být podána od 1. června 1949 od 30. listopadu 1949. Později byla vyhláškou ministra vnitra č. 40/1950 Sb. stanovena lhůta konečná od 1. května 1950 do 31. října 1950. Na základě této vyhlášky mohly žádost podat také osoby, jejichž předcházející žádosti byly odmítnuty nebo zamítnuty. Zákonem č. 116/1949 Sb. byla přenesena působnost při rozhodování o vrácení státního občanství z ministerstva vnitra na krajské národní výbory. Vládní nařízení č. 76/1948 Sb. bylo zrušeno. Podmínky, za kterých mohl krajský národní výbor rozhodnout o vrácení státního občanství, byly nově upraveny vládním nařízením č. 252/1949 Sb. Podle § 1 vládního nařízení mohl krajský národní výbor vrátit státní občanství osobě německé národnosti, která měla trvalé bydliště na území Československa a neporušila povinnosti československého občana, zejména se nechovala nepřátelsky vůči lidově demokratickému zřízení. Osoby starší 15 let, jejichž žádost byla kladně vyřízena, nabývaly státní občanství složením státoobčanského slibu. Děti mladší 15 let nabývaly státní občanství spolu s rodičem, pokud byly pojaty do žádosti o vrácení státního občanství.

Celý proces navrácení státního občanství osobám německé národnosti byl ukončen zákonem č. 34/1953 Sb., jímž některé osoby nabývají československého státního občanství. Přímou ze zákona se československými občany staly všechny osoby německé národnosti, které pozbyly státní občanství na základě ústavního dekretu č. 33/1945 Sb. a měly na území republiky bydliště. Spolu s manželem, případně s otcem nebo matkou nabyly československé občanství také nerozvedená manželka a nezletilé děti, pokud měly bydliště na území Československa a nebyly příslušníky jiného státu.

4.4. Dvoustranné smlouvy upravující dvojí státní občanství uzavřené před rokem 1968

V roce 1958 byla uzavřena Úmluva mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o úpravě státního občanství osob s dvojím občanstvím¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ Vyhláška MZV č. 47/1958 Sb.

(dále jen úmluva se SSSR). Do roku 1968 byly uzavřeny další dvě bilaterální smlouvy upravující otázky dvojího státního občanství: Úmluva mezi Československou socialistickou republikou a Maďarskou lidovou republikou o úpravě některých otázek státního občanství¹⁰⁷ (dále jen úmluva s Maďarskem) a Úmluva mezi Československou socialistickou republikou a Polskou lidovou republikou o úpravě otázek týkajících se dvojího státního občanství¹⁰⁸ (dále jen úmluva s Polskem).

Po obsahové stránce se úmluvy skládaly ze dvou částí, první obsahovala ustanovení o odstranění dvojího státního občanství, druhá ustanovení o zabránění vzniku dvojího státního občanství. Ustanovení první části se týkala státního občanství jak rodičů, tak i jejich dětí. Ustanovení části druhé se týkala pouze státního občanství dětí, narozených občanům smluvních států po vstupu příslušné úmluvy v platnost.¹⁰⁹

Osobám, které měly státní příslušnost obou smluvních stran, byly úmluvami stanoveny lhůty, během kterých si mohly zvolit zachování státní příslušnosti jedné nebo druhé smluvní strany. Ve všech úmluvách byly lhůty stanoveny v délce jednoho roku ode dne vstupu příslušné úmluvy v platnost. Podat prohlášení o volbě státního občanství mohly osoby, které dovršily 18. rok věku a osoby, které nabyly zletilosti uzavřením manželství. Úmluva se SSSR přiznala právo samostatně podat opční prohlášení také osobám starším 14. let. Pokud oprávněná osoba opčního práva nevyužila, zůstala výlučně občanem smluvní strany, na jejímž území žila, nebo měla trvalé bydliště v poslední den lhůty. Pokud měla bydliště na území třetího státu, zůstala pouze státním občanem smluvní strany, na jejímž území měla trvalé bydliště před odjezdem do zahraničí. Úmluva s Polskem stanovila jako další subsidiární kritérium státní občanství nabyté později, které se vztahovalo na případy, kdy osoba s dvojím státním občanstvím nikdy nebydlela na území ani jedné smluvní strany.

Státní občanství nezletilých dětí, které měly dvojí státní občanství, se řídilo státním občanstvím rodičů, měli-li oba rodiče podle úmluv stejné občanství. Pokud žil pouze jeden z rodičů, pozbývalo dítě státní příslušnost rodiče, který zemřel. Státní občanství dítěte, jehož rodiče měli rozdílná státní občanství, mohlo být určeno dohodou rodičů. Souhlasné prohlášení o volbě státního občanství dítěte mohli rodiče učinit do jednoho roku ode dne vstupu příslušné úmluvy v platnost. Nedošlo-li do uplynutí této lhůty k prohlášení o volbě státního občanství, zůstalo dítěti zachováno státní občanství smluvní strany, na jejímž území žilo nebo mělo trvalý pobyt v poslední den lhůty. V případě, že dítě žilo s rodiči na území třetího státu,

---

¹⁰⁷ Vyhláška MZV č. 37/1961 Sb.

¹⁰⁸ Vyhláška MZV č. 71/1966 Sb.

¹⁰⁹ RŮŽIČKA, K., HŘEBEJK, J. K otázce volby státního občanství, Správní právo č. 3/1990, s. 132

zůstalo dítě výlučně státním občanem smluvní strany, na jejímž území měli rodiče trvalý pobyt před odjezdem do zahraničí. Výjimku představovala úmluva s Polskem. Podle úmluvy s Polskem zůstalo dítěti, které mělo v poslední den lhůty trvalé bydliště na území třetího státu, zachováno státní občanství smluvní strany, na jejímž území se narodilo. Narodilo-li se na území třetího státu, zůstalo výlučně občanem smluvní strany, na jejímž území měli rodiče trvalé bydliště před odjezdem do zahraničí. Pokud nebylo možné určit státní občanství ani podle tohoto kritéria, zůstala dítěti zachována státní příslušnost, kterou měla jeho matka.

Výše uvedená pravidla byla naplněna uplynutím opčních lhůt. K zamezení vzniku dvojího státního občanství v budoucnu stanovily úmluvy pravidla pro určení pouze jednoho státního občanství u dětí narozených po dni vstupu úmluv v platnost. Dítěti narozenému rodičům, z nichž jeden byl státním občanem jedné a druhý státním občanem druhé smluvní strany, mohli rodiče zvolit souhlasným prohlášením státní občanství jedné ze smluvních stran. Podle úmluvy se SSSR tak mohli rodiče učinit při zápisu narození dítěte do matriky. Úmluva s Maďarskem stanovila k podání souhlasného prohlášení lhůtu jednoho roku ode dne narození. Úmluvou s Polskem byla stanovena lhůta tří měsíců ode dne narození. Pokud rodiče neučinili souhlasné prohlášení ve stanovené lhůtě, zůstalo dítěti zachováno státní občanství smluvní strany, na jejímž území se narodilo. Dítě narozené na území třetího státu se stalo výlučně občanem smluvní strany, na jejímž území měli rodiče trvalé bydliště před odjezdem do zahraničí. Pouze úmluva s Polskem pamatovala na případ, kdy rodiče neměli před odjezdem do zahraničí trvalý pobyt na území ani jedné smluvní strany. V tomto případě se státní občanství dítěte řídilo státním občanstvím matky.

V současné době není Česká republika těmito úmluvami vázána. Úmluva se SSSR byla nahrazena Smlouvou mezi ČSSR a SSSR o zamezení vzniku dvojího státního občanství (vyhláška MZV č. 71/1981 Sb.). Úmluva s Maďarskem pozbyla platnosti dne 17. října 2000 na základě Protokolu mezi vládou České republiky a vládou Maďarské republiky o československo-maďarských mezinárodních a mezirezortních smlouvách platných k 31. 12. 1992 (sdělení MZV č. 54/2000 Sb. m. s.). Úmluva s Polskem byla vypovězena polskou stranou ke dni 20. května 2001 (sdělení MZV č. 123/2001 Sb. m. s.).

Po roce 1968 uzavřelo Československo další čtyři bilaterální smlouvy o odstranění dvojího státního občanství a zamezení jeho vzniku v budoucnu. Těmito smlouvám je věnován bod 5.4. diplomové práce.

4.5. Ústava Československé socialistické republiky

Ústava 9. května svou koncepcí vycházela z poměrů předúnorového Československa. V důsledku toho vznikl výrazný rozpor mezi ústavními poměry faktickými a těmi, které měly být ústavou konstituovány.¹¹⁰ Po XXI. sjezdu Komunisté strany Sovětského svazu, na kterém byly vyhlášeny vize a cíle, kterých měly socialistické státy v budoucnu dosáhnout, bylo v Československu rozhodnuto, přijmout novou ústavu, která by vycházela z ideových závěrů tohoto sjezdu a z tehdejší sovětské ústavněprávní terminologie.¹¹¹

Dne 11. července 1960 schválilo jednomyslně Národní shromáždění návrh nové ústavy jako ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky. Ve stejný den, kdy byla ústava schválena, nabyla také účinnosti. Juristická hodnota nové ústavy byla v porovnání s Ústavou 9. května výrazně nižší. Paradoxně se však více shodovala s faktickým chodem ústavních institucí a ústavních procesů.¹¹² Celkově měla ústava spíše charakter politického dokumentu, než právní normy, neboť řada jejích ustanovení byla ideologicky proklamativního rázu bez normativního obsahu. Koncepčně ústava vycházela z principu jednoty moci koncentrované v zastupitelských sborech. De facto však byla veškerá moc koncentrována v nejužším vedení Komunistické strany Československa, jejíž vedoucí úloha ve společnosti a státě byla ústavou zakotvena v čl. 4. Ústavou byl také změněn oficiální název státu na Československá socialistická republika (ČSSR) a zavedena nové státní symbolika vyjadřující třídní podstatu státu. Oproti Ústavě 9. května byl značně redukován rozsah ústavou zaručených práv a svobod. Na prvním místě byla upravena práva hospodářská, sociální a kulturní, až poté následovala práva politická a osobní svobody, přičemž ústavní úprava základních práv a svobod vycházela z kolektivistického pojetí, které jejich rámcové a ideologicky pojaté zakotvení ještě více relativizovalo.

Po formální stránce se ústava skládala z úvodního prohlášení, po kterém následovalo devět hlav: I. Společenské zřízení, II. Práva a povinnosti občanů, III. Národní shromáždění, IV. Prezident republiky, V. Vláda, VI. Slovenská národní rada, VII. Národní výbory, VIII. Soudy a prokuratura, IX. Ustanovení obecná a závěrečná. Státnímu občanství byl věnován čl. 108 deváté hlavy, který pouze stanovil: „*Státního občanství se nabývá a pozbývá za podmínek, které stanoví zákon*“.

---

¹¹⁰ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda II. díl Ústavní právo České republiky část 1. cit. op. s. 68

¹¹¹ GRONSKÝ, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa 1948-1968. díl II/B, Praha: Karolinum, 2002, s. 167

¹¹² GRONSKÝ, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa 1948-1968 cit. op. s. 171

5. Československé státní občanství v letech 1968 – 1992

5.1. Československá federace

Po II. světové válce se stala koncepce jednotného československého národa, ze které vycházela Ústavní listina z roku 1920, nadále neudržitelnou. Košickým vládním programem byla v deklarativní rovině uznána existence slovenského národa a Československá republika byla prohlášena státem dvou rovnoprávných národů. Ze zásady rovnoprávného postavení Čechů a Slováků měla vycházet také nová ústava. Otázka státoprávního uspořádání se při přípravě ústavy stala jednou z nejkomplicovanějších. Značné byly zejména názorové rozdíly mezi českými nekomunistickými stranami a Demokratickou stranou.¹¹³

Po únoru 1948 se na přípravě nové ústavy podíleli pouze komunisté. I zde panovaly názorové rozdíly na ústavní úpravu česko-slovenského vztahu mezi Komunistickou stranou Československa (KSČ) a Komunistickou stranou Slovenska (KSS). Ústava 9. května vycházela z koncepce, kterou prosadila KSČ.¹¹⁴ Slovenským národním orgánům byly ústavou přiznány jen velmi omezené kompetence a jejich činnost byla podřízena republikové vládě. V roce 1956 byl přijat ústavní zákon č. 33/1956 Sb., o slovenských národních orgánech, kterým byla rozšířena působnost slovenských národních orgánů a zeslabena jejich závislost na vládě. Změna postavení slovenských národních orgánů však byla v mocensko-politických poměrech druhé poloviny padesátých let pouze formální. Formálnost ústavních změn potvrdila v roce 1960 Ústava ČSSR, která svou koncepcí vyřadila slovenské národní orgány z řízení státu a v podstatě omezila jejich působnost pouze na oblast kulturní.¹¹⁵

Centralisticko-byrokratické řízení státu a přezírání národních zájmů Slováků byly jednou z příčin krize režimu, která vyvrcholila v druhé polovině roku 1967 a vedla k odvolání Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ, ke kterému došlo na zasedání pléna ÚV KSČ na počátku roku 1968. Do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ byl následně zvolen Alexandr Dubček, zastávající od roku 1963 funkci prvního tajemníka ÚV KSS. Tím byl zahájen tzv. „obrodný proces“, který pod heslem „socialismu s lidskou tváří“ vstoupil do dějin jako „Pražské jaro“.¹¹⁶

Po změně na postu prvního tajemníka ÚV KSČ následovala řada dalších personálních změn ve stranických a státních funkcích. Na politiku státu a vládnoucí strany tak získali vliv

¹¹³ KAPLAN, K. cit. op. s. 190

¹¹⁴ KAPLAN, K. cit. op. s. 191 - 192

¹¹⁵ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda II. díl Ústavní právo České republiky část 1. cit. op. s. 92

¹¹⁶ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda II. díl Ústavní právo České republiky část 1. cit. op. s. 95

lidé, kteří chtěli zásadním způsobem reformovat socialistický systém. Zatímco česká veřejnost od reformního procesu očekávala další demokratizaci veřejného života, na slovenské straně byla otázka reformu spojena s principiálním řešením česko-slovenského vztahu.¹¹⁷

Požadavek federalizace státu prosazovaný slovenskou politickou reprezentací se stal součástí Akčního programu KSČ, který byl schválen začátkem dubna 1968. Samotnému vzniku federace předcházela dohoda mezi českou a slovenskou politickou reprezentací. Orgánem slovenské politické reprezentace se stala Slovenská národní rada. Jejím protějškem na české straně byla Česká národní rada, která vznikla na základě ústavního zákona č. 77/1968 Sb., o přípravě federativního uspořádání Československé socialistické republiky. Tímto ústavním zákonem byl zároveň upraven institut zákazu majorizace při hlasování o budoucím státoprávním uspořádání.¹¹⁸

Dne 27. října 1968 schválilo Národní shromáždění návrh ústavního zákona o československé federaci. Ve Sbírce zákonů byl publikován pod číslem 143/1968 Sb. a účinnosti nabyl, s výjimkou některých přechodných a závěrečných ustanovení, dne 1. ledna 1969. Ústavním zákonem byla přeměněna unitární Československá socialistická republika ve stát federativní. Členskými státy federace se staly Česká socialistická republika (ČSR) a Slovenská socialistická republika (SSR).

Současně se vznikem federace vzniklo dvojí státní občanství, státní občanství federace a státní občanství členských států. Ústavní základ právní úpravy státního občanství byl obsažen v čl. 5 ústavního zákona, který stanovil: „(1) *Státní občan každé z obou republik je zároveň státním občanem Československé socialistické republiky.* (2) *Občan jedné republiky má na území druhé republiky stejná práva a stejné povinnosti jako občan této republiky.* (3) *Zásady nabytí a pozbytí státního občanství republik stanoví zákon Federálního shromáždění.*“ Ústavní konstrukce státního občanství vycházela z prvotnosti republikového občanství a od něj odvozeného federálního občanství. Zároveň odpovídala i celkové koncepci federativního státoprávního uspořádání ČSSR, která byla vybudována na vzájemném respektování suverenity obou národních států a suverenity z nich odvozeného společného federativního státu.¹¹⁹

V době přijetí ústavního zákona o československé federaci bylo již Československo obsazeno vojsky pěti zemí Varšavského paktu. Srpnová vojenská intervence změnila

---

¹¹⁷ KOVÁČ, D. cit. op. s. 290 - 291

¹¹⁸ GRONSKÝ, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa 1948-1968. cit. op. s. 225

¹¹⁹ PLANK, K. Problém dvojitého štátného občianstva v československej federácii, Právny obzor č. 8/1969, s. 698

zásadním způsobem politické poměry v zemi. Postupně docházelo k vytváření normalizačního režimu, pro který byla federace nesoucí výrazné rysy koncepcí „pražského jara“ nepřijatelná. Na konci roku 1970 byl přijat ústavní zákon č. 125/1970 Sb., kterým byl rozsáhlým způsobem novelizován ústavní zákon o československé federaci. Ústavní novela přenesla podstatnou část kompetencí republikových orgánů na federální úroveň. Tím došlo k popření původní koncepce federace a k faktickému obnovení systému centralizované státní moci.¹²⁰

Ústavním zákonem č. 125/1970 Sb. byl také novelizován čl. 5 ústavního zákona o československé federaci. Jeho znění po novelizaci bylo následující: „(1) Československé státní občanství je jednotné. (2) Každý československý státní občan má na území Československé socialistické republiky rovná práva a rovné povinnosti. (3) Každý československý státní občan je zároveň občanem České socialistické republiky nebo Slovenské socialistické republiky. (4) Nabývání a pozbývání československého státního občanství upravuje zákon Federálního shromáždění.“ Ústavní konstrukce státního občanství byla po novelizaci opačná, primárním se stalo státní občanství federální a od něho bylo odvozeno státní občanství republikové. Také působnost republik v oblasti státoobčanského zákonodárství byla novelou přenesena na federaci, neboť zákon Federálního shromáždění již neměl stanovit pouze zásady nabývání a pozbývání státního občanství, ale měl upravit komplexně problematiku nabývání a pozbývání státního občanství.

Prováděcí zákon k čl. 5 ústavního zákona o československé federaci ve znění ústavního zákona č. 125/1970 Sb. nikdy vydán nebyl. Po celou dobu existence československé federace se státní občanství federace nabývalo prostřednictvím státního občanství republik. Navzdory ústavní úpravě tak o státním občanství federace rozhodovaly státní orgány republik.¹²¹ Tento stav byl umožněn čl. III. ústavního zákona č. 125/1970 Sb., který stanovil: „*Pokud nenabudou účinnosti zákony Federálního shromáždění, jejichž vydání předvídají ustanovení článků 5 a 12 ústavního zákona o československé federaci ve znění tohoto zákona, zůstává v platnosti dosavadní právní úprava.*“

5.2. Zákon o zásadách nabývání a pozbývání státního občanství

---

¹²⁰ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda II. díl Ústavní právo České republiky část 1. cit. op. s. 100

¹²¹ HŘEBEJK, J. Opční právo státního občanství České republiky při zániku České a Slovenské Federativní Republiky, in KLÍMA, K. JIRÁSEK, J. Pocta Jánů Gronskeému. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 148

Ústavním zákonem o československé federaci v původním znění byla právní úprava zásad nabývání a pozbývání státního občanství republik vyhrazena zákonu Federálního shromáždění. Federální shromáždění nikdy tento zákon nepřijalo. Ode dne účinnosti ústavního zákona o československé federaci upravoval zásady nabývání a pozbývání republikového občanství zákon č. 165/1968 Sb., o zásadách nabývání a pozbývání státního občanství, který přijalo Národní shromáždění dne 19. prosince 1968. Tímto zákonem byly řešeny tři základní okruhy otázek: vzájemný vztah federálního občanství a občanství republik, nabytí republikového státního občanství k 1. lednu 1969 a zásady nabývání a pozbývání státního občanství republik.¹²²

V souladu s původní ústavní konstrukcí státního občanství stanovil zákon prvotnost republikového státního občanství, od něhož bylo odvozeno státní občanství federální. Československým občanem se tak stal pouze ten kdo, nabytí státního občanství České socialistické republiky nebo státního občanství Slovenské socialistické republiky. Pozbytím státního občanství jedné z republik pozbýval občan také československé státní občanství, pokud zároveň nenabytí státního občanství druhé republiky.

Zákon o zásadách nabývání a pozbývání státního občanství dále stanovil, kdo z československých občanů se k 1. lednu 1969 stal občanem České socialistické republiky a kdo občanem Slovenské socialistické republiky. Při přeměně dosavadního jednotného občanství unitárního státu na státní občanství federální a republikové bylo využito zásady *ius soli*, podle které je pro nabytí státního občanství rozhodné místo narození.¹²³ Československý státní občan se tak k 1. lednu 1969 stal státním občanem republiky, na jejímž území se narodil. Pokud se narodil v cizině, stal se státním občanem republiky, na jejímž území byl k 1. lednu 1969 hlášen k trvalému pobytu. Pokud nebylo možné určit státní občanství podle výše uvedených kritérií, bylo pro určení republikového občanství rozhodné místo posledního trvalého pobytu občana, popřípadě jeho rodičů. Českoslovenští občané, kteří nikdy na území Československa nežili a ani jejich rodiče zde nikdy neměli trvalé bydliště, si mohli státní občanství jedné z republik zvolit prohlášením. Prohlášení o volbě republikového občanství nebylo omezeno žádnou lhůtou.

Podle výše uvedených pravidel nabyly republikové občanství pouze osoby starší 15 let. Státní občanství dětí mladších 15 let se řídilo státním občanství rodičů, pokud se rodiče stali státními občany též republiky. Jestliže rodiče měli rozdílná republiková občanství, platila na

---

¹²² PLANK, K. cit. op. s. 699

¹²³ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 17

základě republikových zákonů o státním občanství pro děti mladší 15 let stejná pravidla určení republikového občanství jako pro osoby starší 15 let.

Kritéria pro určení republikového občanství byla stanovena tak, aby co nejvíce odpovídala subjektivnímu vztahu občana k členskému státu federace, jehož občanství na jejich základě nabyli. Podle statistických údajů z roku 1967 žil značný počet občanů slovenské národnosti v českých zemích a naopak.¹²⁴ Z tohoto důvodu bylo zvoleno jako hlavní kritérium pro určení republikového občanství místo narození. U československých občanů narozených v cizině se předpokládalo, že se chtějí stát státními občany té republiky, na jejímž území trvale žijí. Nabytí republikového občanství podle obecných kritérií stanovených zákonem však nemuselo v konkrétním případě odpovídat skutečné vůli občana, proto zákon umožnil zvolit si prohlášením občanství druhé republiky než té, které bylo ze zákona určeno. Prohlášení o volbě republikového občanství bylo možné učinit do 31. prosince 1969. Opčního práva využil jen velmi omezený počet občanů. Malý počet vykonaných opčních prohlášení souvisel s tím, že možnost změny republikového občanství byla v roce 1969 poměrně málo známa. Dalším důvodem, proč mnozí občané opčního práva nevyužili, byla skutečnost, že s republikovým občanstvím nebyly spojeny žádné zvláštní právní účinky. Politická, sociální a jiná práva se odvozovala od československého státního občanství a od institutu trvalého bydliště, nikoliv od republikového občanství. Mnozí českoslovenští občané tak ani netušili, že jsou zároveň českými nebo slovenskými občany.¹²⁵ Také z mezinárodního hlediska mělo význam pouze československé státní občanství, neboť jen s ním byly spojeny právní účinky vyplývající z norem mezinárodního práva.¹²⁶

V třetí části zákona byly upraveny zásady nabývání a pozbývání republikového občanství. Z těchto zásad vycházela právní úprava jednotlivých způsobů nabývání a pozbývání státního občanství obsažená v republikových zákonech, kterým je věnován následující bod diplomové práce.

5.3. Republikové zákony o státním občanství

Na zákon o zásadách nabývání a pozbývání státního občanství navazovaly zákony vydané národními radami republik: zákon SNR č. 206/1968 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství Slovenské socialistické republiky a zákon ČNR č. 39/1969 Sb., o nabývání a

---

¹²⁴ ŠMÍD, L. Poznámky k úpravě státního občanství, Správní právo č. 1/1968, s. 339

¹²⁵ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 86

¹²⁶ ADAMUS, V. K zákonu o státním občanství, Správní právo č. 4/1995, s. 243

pozbyvání státního občanství České socialistické republiky. Slovenský zákon byl přijat dne 28. prosince 1968 a nabyt účinnosti ve stejný den jako ústavní zákon o československé federaci. Česká národní rada přijala zákon o čtyři měsíce později, účinnosti nabyt vyhlášením dne 8. května 1969.

Republikovými zákony o státním občanství a zákonem o zásadách nabývání a pozbyvání státního občanství byla zrušena většina ustanovení zákona č. 149/1949 Sb., o nabývání a pozbyvání československého státního občanství. Československé státní občanství tak bylo možné nabyt pouze na základě republikových zákonů nabytím českého nebo slovenského občanství. Republikovými zákony byly upraveny následující způsoby nabývání státního občanství: narozením, nalezením na území republiky, uzavřením manželství a udělením.

Právní úprava nabývání státního občanství narozením vycházela stejně jako předchozí právní úprava primárně z principu *ius sanguinis*. Jestliže rodiče dítěte byli státními občany téže republiky, nabývalo dítě narozením státní občanství rodičů bez ohledu na to, kde se narodilo. Místo narození dítěte mělo vliv na nabytí státního občanství pouze tehdy, jestliže se dítě narodilo na území ČSSR a jeho rodiče měli rozdílná republiková občanství. V tomto případě nabývalo dítě narozením státní občanství té republiky, na jejímž území se narodilo. Pokud se dítě, jehož jeden z rodičů byl českým občanem a druhý slovenským občanem, narodilo mimo území ČSSR, nabývalo narozením státní občanství matky. Rodiče dítěte, kteří měli rozdílná republiková občanství, mohli svému dítěti zvolit prohlášením státní občanství druhé republiky než té, které na základě příslušného zákona narozením nabylo. Souhlasné prohlášení o volbě státního občanství mohli rodiče učinit v prekluzivní lhůtě 6 měsíců ode dne narození dítěte. Změna republikového občanství nastávala dnem, kdy bylo prohlášení o volbě státního občanství rodiči vykonáno. Pokud jeden z rodičů dítěte byl českým nebo slovenským občanem a druhý cizincem, nabývalo dítě narozením příslušné republikové občanství a jeho prostřednictvím československé státní občanství bez ohledu na místo narození. Narozdíl od předchozí právní úpravy již nebyl vyžadován souhlas okresního národního výboru s nabytím státního občanství, pokud se dítě narodilo v cizině.

V případě dětí nalezených na území ČSSR, jejichž původ nebyl znám, vycházela právní úprava nabývání státního občanství z principu *ius soli*. Dítě nalezené na území ČSSR, u něhož nebylo prokázáno, že má jinou státní příslušnost, se stalo státním občanem republiky, na jejímž území bylo nalezeno.

Uzavřením manželství mezi českým a slovenským občanem nedocházelo ke změně republikového občanství. Jeden z manželů si však mohl zvolit prohlášením státní občanství druhého manžela. Prohlášení mohl učinit muž i žena do 6 měsíců ode dne uzavření

manželství. Jestliže manžel, který učinil prohlášení o volbě státního občanství, pojal do prohlášení i své děti mladší 15 let, nad nimiž vykonával výlučně rodičovská práva, nebo se o tom dohodl s druhým rodičem, docházelo ke změně republikového občanství také u těchto dětí. Změna republikového občanství i v tomto případě nastávala dnem, kdy bylo prohlášení o volbě státního občanství vykonáno.

Uzavřením manželství cizinky s českým nebo slovenským občanem nabývala cizinka státní občanství manžela, jestliže okresní národní výbor vyslovil na její žádost podanou do 6 měsíců ode dne uzavření sňatku s nabytím státního občanství souhlas. Spolu s cizinkou nabývaly státní občanství také její děti mladší 15 let, pokud byly pojaty do její žádosti. Na vyslovení souhlasu s nabytím státního občanství nebyl právní nárok. V tomto směru se právní úprava nabývání státního občanství sňatkem nelišila od předchozí právní úpravy. Novým způsobem však byly upraveny právní účinky uděleného souhlasu, které se již nevztahovaly zpětně ke dni uzavření manželství, ale k nabytí státního občanství docházelo v den, kdy cizinka složila státoobčanskou přísahu.

Nabytí republikové a tím i československé státní občanství udělením mohl cizinec, který měl na území ČSR nebo SSR nepřetržitý pobyt v délce nejméně pěti let a udělením státního občanství pozbýval, pokud nebyl osobou bez státní příslušnosti, své dosavadní státní občanství. Nepřetržitý pobyt na území ČSSR před 1. lednem 1969 byl považován pro účely státoobčanského řízení za nepřetržitý pobyt na území republiky, o jejíž státní občanství cizinec žádal. O udělení státního občanství rozhodovalo příslušné republikové ministerstvo vnitra, které mohlo v případech zvláštního zřetele hodných udělit státní občanství i žadateli, který nesplňoval výše uvedené podmínky. Žádost o udělení státního občanství mohly samostatně podávat pouze osoby starší 15 let. Ministerstvo vnitra rozhodovalo o udělení státního občanství na základě volné úvahy. Pokud žadateli státní občanství udělilo, nabývaly spolu s ním státní občanství také jeho děti mladší 15 let, které byly pojaty do žádosti. Udělení státního občanství cizinci staršímu 15 let nabývalo účinnosti složením státoobčanského slibu. Ve výjimečných případech mohla být povinnost složit státoobčanský slib prominuta. V tomto případě k nabytí státního občanství docházelo dnem, kdy rozhodnutí ministerstva vnitra o prominutí slibu nabylo právní moci.

Nabytí republikové občanství udělením mohl také občan druhé republiky. Zatímco slovenským zákonem byla pro udělení státního občanství českému občanu stanovena podmínka nejméně dvouletého pobytu na území SSR, pro udělení českého státního občanství stačilo, aby slovenský občan byl pouze na území ČSR přihlášen k trvalému pobytu. Obě podmínky však mohly být v případech zvláštního zřetele hodných ve státoobčanském řízení

prominuty. Pojem „důvody zvláštního zřetele hodné“ nebyl českým ani slovenským zákonem blíže specifikován, tím byla stanovena prakticky neomezená diskreční pravomoc republikového ministerstva vnitra, neboť na udělení státního občanství neměl občan druhé republiky právní nárok. Narozdíl od cizince nemusel československý občan skládat státoobčanský slib. Odlišně bylo také upraveno nabytí státního občanství dětí mladších 15 let, které byly pojaty do žádosti o udělení státního občanství. Děti mladší 15 let, které jejich otec nebo matka pojali do žádosti, nabývaly republikové občanství spolu s rodičem, pouze za podmínky, že s nabytím státního občanství vyslovil souhlas také druhý rodič. Souhlas druhého rodiče nebyl vyžadován, jestliže práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti vykonával výlučně rodič, který o udělení státního občanství žádal.

Pokud československý občan nabytí státního občanství druhé republiky, pozbýval přímo ze zákona dosavadní republikové občanství. Tím bylo zabráněno tomu, aby jedna osoba byla současně státním občanem obou republik. Nabytí státního občanství druhé republiky v tomto případě představovalo zároveň i jeden ze způsobů, kterým docházelo k pozbytí původního republikového občanství. Dalšími způsoby pozbytí republikového občanství, které však již měly za následek ztrátu československého státního občanství, byly: propuštění ze státního svazku a odnětí státního občanství.

O propuštění ze státního svazku rozhodovaly okresní národní výbory příslušné podle místa trvalého pobytu žadatele, resp. podle místa jeho posledního trvalého pobytu na území republiky, jejímž byl občanem. Pokud žadatel neměl nikdy na území této republiky trvalý pobyt, byl k rozhodování o propuštění ze státního svazku českých občanů příslušný Obvodní národní výbor v Praze 1, o žádostech slovenských občanů rozhodoval Obvodní národní výbor Bratislava – Staré město. Republikovými zákony nebyly stanoveny žádné podmínky, za kterých mohl být český nebo slovenský občan ze státního svazku propuštěn. Na propuštění ze státního svazku nebyl právní nárok. Okresní národní výbory byly při rozhodování vázány pouze interními pokyny nadřízených orgánů, které však nebyly veřejně publikovány. Podle interních pokynů ministerstva vnitra ČSR bylo možné ze státního svazku propustit pouze osoby žijící trvale v zahraničí. Český občan žijící na území ČSSR mohl být ze státního svazku propuštěn jen v souvislosti s vystěhováním do zahraničí, a to až po jeho předchozím povolení.¹²⁷ Pokud okresní národní výbor žádosti vyhověl, docházelo ke ztrátě státního občanství dnem doručení listiny o propuštění. Spolu s žadatelem pozbývaly státní občanství

---

¹²⁷ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 79

také jeho děti mladší 15 let, které byly se souhlasem druhého rodiče pojaty do žádosti o propuštění ze státního svazku.

V případě odnětí státního občanství se v roce 1968 diskutovalo o tom, zda má být tento způsob pozbývání státního občanství nadále v československém právním řádu upraven. Zejména se poukazovalo na zjevný rozpor tohoto institutu s čl. 15 Všeobecné deklarace lidských práv. Předmětem kritiky byly i široce vymezené podmínky, za kterých mohlo být státní občanství jednostranným aktem státního orgánu odňato.¹²⁸ Český zákon v původním znění úpravu pozbývání státního občanství odnětím neobsahoval. Slovenským zákonem byla ponechána v platnosti dosavadní právní úprava odnětí státního občanství obsažená v § 7 zákona č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání československého státního občanství ve znění zákona č. 72/1958 Sb. České státní občanství však nebylo možné pozbýt odnětím pouze do 10. listopadu 1969. V tento den nabylo účinnosti zákonné opatření předsednictva ČNR č. 124/1969 Sb., kterým byl do zákona ČNR vložen § 14a obsahující úpravu odnětí státního občanství. Oproti předchozí právní úpravě byly možnosti ministerstva vnitra ČSR odejmout státní občanství proti vůli dotčené osoby ještě rozšířeny. Kromě důvodů uvedených v § 7 zákona č. 194/1949 Sb. mohlo ministerstvo vnitra odejmout české státní občanství také osobě, která bez povolení příslušných československých orgánů vstoupila do cizích vojenských služeb, nebo byla ve službách organizace zaměřené svou činností proti státnímu zřízení ČSSR.

5.4. Dvoustranné smlouvy upravující dvojí státní občanství uzavřené po roce 1968

Ke smlouvám uzavřeným před rokem 1968, viz. bod 4.4. diplomové práce, přibýly v rozmezí let 1974 – 1985 další čtyři dvoustranné smlouvy upravující problematiku dvojího státního občanství: Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Německou demokratickou republikou o úpravě dvojího státního občanství¹²⁹ (dále jen smlouva s NDR), Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Bulharskou lidovou republikou o úpravě dvojího státního občanství¹³⁰ (dále jen smlouva s Bulharskem), Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o

---

¹²⁸ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 95

¹²⁹ Vyhláška MZV č. 37/1974 Sb.

¹³⁰ Vyhláška MZV č. 61/1975 Sb.

zamezení vzniku dvojího státního občanství¹³¹ (dále jen smlouva se SSSR) a Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Mongolskou lidovou republikou o úpravě dvojího státního občanství¹³² (dále jen smlouva s Mongolskem).

Účelem smluv bylo, stejně jako u úmluv o státním občanství uzavřených před rokem 1968, odstranit existující dvojí státní občanství a zamezit jeho vzniku v budoucnu. Výjimku představovala smlouva se SSSR, která upravovala pouze předcházení vzniku dvojího státního občanství, neboť problematika existujícího dvojího státního občanství již byla vyřešena úmluvou se SSSR z roku 1958.

Osobám, které měly státní občanství obou smluvních států, byly smlouvami stanoveny lhůty pro vykonání opce ve prospěch zachování jediného státního občanství. Pokud nebylo opční právo ve stanovené lhůtě vykonáno, pozbývaly tyto osoby státní občanství jedné smluvní strany podle pravidel stanovených smlouvami. Nejdokonalejším způsobem bylo určení jediného státního občanství upraveno ve smlouvách s Bulharskem a Mongolskem. Podle těchto smluv osoby, které nevyužily opčního práva, zůstaly nadále výlučně státními občany smluvní strany, na jejímž území měly v poslední den lhůty trvalý pobyt. Pokud se místo trvalého pobytu nacházelo na území třetího státu, bylo pro zachování státního občanství rozhodné místo trvalého pobytu před vystěhováním. Osobám, které nikdy nebydlely na území ani jedné smluvní strany, zůstalo zachováno státní občanství nabyté později. Jestliže ani podle tohoto kritéria nebylo možné státní občanství určit, byla pro zachování státního občanství rozhodná státní příslušnost, kterou měla matka.

Podat prohlášení o volbě státního občanství mohly pouze zletilé osoby. Nezletilé osobě, která byla v den vstupu smlouvy v platnost státním občanem obou smluvních stran, mohli zvolit souhlasným prohlášením státní občanství jedné smluvní strany její rodiče. V případě dítěte staršího 14 let vyžadovaly smlouvy k platnosti souhlasného prohlášení rodičů také písemný souhlas dítěte. Pokud rodiče dítěti nezvolili státní občanství ve stanovené lhůtě, pozbývalo dítě státní občanství jedné ze smluvních stran podle pravidel stanovených smlouvami. Pravidla určující státní občanství dítěte, vycházela z obdobných zásad, které byly stanoveny v úmluvách o státním občanství uzavřených před rokem 1968.

K předcházení vzniku dvojího státního občanství obsahovaly všechny smlouvy ustanovení, ve kterém se smluvní strany zavázaly činit rozhodnutí o nabytí státního občanství jedné smluvní strany závislým na předložení dokladu o propuštění ze státního svazku druhé

---

¹³¹ Vyhláška MZV č. 71/1981 Sb.

¹³² Vyhláška MZV č. 96/1985 Sb.

smluvní strany. Z úmluv o státním občanství uzavřených před rokem 1968 obsahovala obdobné ustanovení pouze úmluva s Polskem.

Dále smlouvy omezily vznik dvojího státního občanství tím, že stanovily zásady pro určení jednoho státního občanství u dětí, které se narodily po dni vstupu smluv v platnost. Rodiče, z nichž jeden byl občanem jedné smluvní strany a druhý občanem druhé smluvní strany, mohli svému dítěti zvolit ve stanovené lhůtě státní občanství jedné ze smluvních stran. Smlouvou s Bulharskem byla stanovena lhůta šesti měsíců ode dne narození dítěte. V ostatních smlouvách činila lhůta tři měsíce ode dne narození dítěte. Pokud rodiče dítěti státní občanství ve stanovené lhůtě nezvolili, stalo se dítě státním občanem smluvní strany, na jejímž území se narodilo. Pouze podle smlouvy s NDR zůstalo dítě výlučně státním občanem smluvní strany, na jejímž území měli rodiče v poslední den lhůty trvalý pobyt. V případě, že se dítě narodilo na území třetího státu, nebo rodiče měli na území třetího státu trvalý pobyt, nabylo dítě státní občanství smluvní strany, na jejímž území měli rodiče společný trvalý pobyt před odchodem do zahraničí. Pokud nebylo možné určit státní občanství ani podle tohoto kritéria, řídilo se státní občanství dítěte státním občanstvím matky.

V současné době není Česká republika smlouvami vázána. Smlouva s NDR pozbyla platnosti sjednocením Německa dne 3. října 1990 (sdělení MZV č. 123/1994 Sb.). Smlouva se SSSR po rozpadu Sovětského svazu platila nadále ve vztazích k Rusku, Bělorusku a Kyrgyzstánu, dne 5. července 2006 pozbyla platnosti i ve vztazích k těmto státům (sdělení MZV č. 73/2006 Sb. m. s.). Smlouva s Mongolskem byla Českou republiku vypovězena ke dni 20. listopadu 2005 (sdělení MZV 77/2005 Sb. m. s.). Smlouva s Bulharskem pozbyla platnosti na základě výpovědi bulharské strany.¹³³

Jedním z důvodů vypovězení smluv upravujících dvojí státní občanství bylo i ustanovení čl. 12 odst. 2 Ústavy České republiky, kterým byla na ústavní úrovni zakotvena zásada, podle které nikdo nemůže být proti své vůli zbaven státního občanství. Vzhledem k tomu, že na základě těchto smluv docházelo k pozbytí českého státního občanství, aniž by český občan projevil vůli toto občanství pozbyt, stala se úprava pozbývání státního občanství obsažená v bilaterálních smlouvách z hlediska ústavnosti spornou.

---

¹³³ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 133

5.5. Změny ve státoobčanském právu po roce 1989

5.5.1. Navrácení státního občanství bývalým československým občanům

Listopadová revoluce v roce 1989, kterou byl svržen komunistický režim, znamenala zásadní zvrat v materiální kontinuitě československého práva. Již krátce po 17. listopadu byla přijata řada zákonů, kterými byly položeny základy politického pluralitního systému a vyjádřena nová hodnotová orientace československého právního řádu, vycházející z principů recentního demokratického právního státu.

V oblasti státoobčanského práva byl z československého právního řádu odstraněn institut odnětí státního občanství. Stalo se tak zákonem Federálního shromáždění č. 88/1990 Sb., kterým se mění a doplňují předpisy o nabývání a pozbývání československého státního občanství. K nápravě křivd, ke kterým v oblasti státního občanství v minulosti došlo, byla zákonem upravena možnost renaturalizace osob, které pozbyly československé státní občanství odnětím nebo propuštěním ze státního svazku.

Přímo ze zákona byla zrušena všechna rozhodnutí o odnětí státního občanství vydaná podle § 7 zákona č. 194/1949 Sb. a podle § 14a zákona ČNR č. 39/1969 Sb. ve znění zákonného opatření předsednictva ČNR č. 124/1969 Sb. Osoby, jímž bylo státní občanství takto odňato, se ode dne účinnosti zákona, tj. od 29. března 1990, považovaly za osoby propuštěné ze státního svazku. Pokud chtěl ten, jemuž bylo státní občanství odňato, nadále zůstat československým občanem, mohl tuto skutečnost písemně sdělit přímo nebo prostřednictvím zastupitelského orgánu ČSSR v cizině republikovému ministerstvu vnitra. Příslušnost ministerstva vnitra k přijetí písemného prohlášení se řídila místem posledního trvalého pobytu na území ČSSR. Jestliže bylo písemné sdělení učiněno do 31. prosince 1993,¹³⁴ mělo se zato, že osoba, která toto sdělení učinila, nikdy nepřestala být československým občanem.

Na základě zákona č. 88/1990 Sb. mohly československé státní občanství nabýt také osoby, které byly v době od 1. října 1949 do 31. prosince 1989 propuštěny ze státního svazku na vlastní žádost. Tyto osoby mohly nejpozději do 31. prosince 1993 podat žádost o udělení státního občanství. O udělení státního občanství rozhodovalo republikové ministerstvo vnitra, v jehož správním obvodu bylo sídlo orgánu, který o propuštění ze státního svazku rozhodl.¹³⁵

---

¹³⁴ V důsledku rozpadu Československa bylo možné nabýt státní občanství na základě zákona č. 88/1990 Sb. pouze do 31. 12. 1992. Česká republika problematiku repatriace bývalých československých občanů následně dořešila zákonem č. 193/1999 Sb., o státním občanství některých bývalých československých státních občanů.

¹³⁵ ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. cit. op. s. 92

Na udělení státního občanství měli bývalí českoslovenští občané právní nárok. Ministerstvo vnitra však muselo žádost zamítnout, jestliže by udělení státního občanství bylo v rozporu s mezinárodními závazky, které ČSSR převzala. Státní občanství tak nemohlo být uděleno bývalým československým občanům, kteří se stali státními občany některého ze států bývalého socialistického bloku, se kterým ČSSR uzavřela smlouvu o zamezení vzniku dvojího státního občanství. Státní občanství nemohlo být také uděleno osobám, které nabyly státní občanství Spojených států amerických, neboť ve vztahu k USA platila úmluva o naturalizaci.

Nepřímo se problematiky státního občanství týkal také zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci. Na základě ustanovení § 2 odst. 1 písm. b) a c) byla ex lege zrušena všechna pravomocná odsuzující soudní rozhodnutí vydaná podle zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky a podle trestního zákona č. 86/1950 Sb. pro trestné činy: velezrady, prorady, sabotáže, věrolomnosti, vyzvědačství a opuštění republiky. Vzhledem k tomu, že při odsouzení za tyto trestné činy mohl být jako vedlejší trest soudem uložen také trest ztráty státního občanství a výše uvedená rozhodnutí byla zrušena k datu jejich vydání, docházelo přímo ze zákona k obnovení československého státního občanství.

5.5.2. Ústavní zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod

Podobně jako Ústavní listina z roku 1920, byla také Listina základních práv a svobod (dále jen Listina) uvozena samostatným zákonem. Tímto zákonem byl ústavní zákon č. 23/1991 Sb. ze dne 9. ledna 1991, kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní republiky. Uvozovacím zákonem měla být vyjádřena historická návaznost Listiny na ústavu předválečné republiky, která jako jediná za celou dobu existence československého státu splňovala představy o občanských právech a svobodách, které byly ústavou skutečně zaručeny. Dalším důvodem přijetí uvozovacího zákona bylo co nejméně narušit důstojný a slavnostní text Listiny úpravou otázek legislativně-technického charakteru.¹³⁶

Ústavní zákon č. 23/1991 Sb. tak obsahoval především ustanovení derogační, přechodná a závěrečná. Mimořádný význam měl § 1 odst. 1, který stanovil, že ústavní zákony, jiné zákony a další právní předpisy, jejich výklad a používání musí být v souladu s Listinou. Tím

---

¹³⁶ Zpráva společného zpravodaje Sněmovny národů Federálního shromáždění Dr. VI. Ševčíka - PAVLÍČEK, V. a kol. Ústava a ústavní řád České republiky. 2. díl : Práva a svobody. Praha: Linde Praha, a.s., 2002, s. 361- 362

bylo Listině přiznáno postavení nadústavního právního předpisu. Právní síla Listiny zároveň odpovídala nabytým zkušenostem z období čtyřiceti let totalitního systému a byla odrazem celospolečenského mínění, které si již nepřipouštělo další porušování základních lidských práv a svobod.

Poprvé v československých ústavních dějinách byl na ústavní úrovni upraven poměr mezinárodního a vnitrostátního práva. V § 2 ústavního zákona byla obsažena speciální recepční klauzule, kterou byly inkorporovány do československého právního řádu ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a svobodách. Takto inkorporované smlouvy měly zároveň aplikační přednost před zákonem. Tím byl vyjádřen dvojitý zdroj ochrany práv a svobod a současně proklamován zásadní předěl mezi právním řádem nově založeným na řádu lidských práv a předchozím právním stavem přetrvávajícím z minulého režimu.¹³⁷

Ústavním zákonem byl novelizován také čl. 5 ústavního zákona o československé federaci. Novelizované znění čl. 5 bylo následující: „(1) *Státní občan každé z obou republik je zároveň státním občanem České a Slovenské Federativní Republiky. (2) Občan jedné republiky má na území druhé republiky stejná práva a stejné povinnosti jako občan této druhé republiky. (3) Nikdo nemůže být proti své vůli zbaven státního občanství. (4) Zásady nabytí a pozbytí státního občanství stanoví zákon Federálního shromáždění.*“ Novela tak navrátila ústavní konstrukci státního občanství, vycházející z primárnosti republikového občanství a od něj odvozeného federálního občanství, do právního stavu před rokem 1970. Tím se po více jak dvaceti letech dostalo prováděcí zákonodárství do souladu s ústavním zákonem. Novelizace čl. 5 byla součástí celkového trendu posilování postavení republik v rámci federace, který však později vyvrcholil nefunkčností federace a jejím rozpadem. Poprvé byl také na ústavní úrovni upraven zákaz odnětí státního občanství. Ústavodárce tak reagoval na praxi minulého režimu, ve kterém byly jednostranným aktem exekutivního orgánu státního občanství zbavovány zejména osoby, které z politických důvodů z Československa emigrovaly. Po rozpadu Československa a vzniku samostatné České republiky byla zásada, podle které nikdo nemůže být zbaven státního občanství proti své vůli, zakotvena v čl. 12 odst. 2 Ústavy České republiky. Podle právního názoru Ústavního soudu ČR je účelem výše uvedeného ustanovení vyloučit možnost, aby zákonodárce vytvořil takovou právní úpravu, která by zbavení státního občanství koncipovala jako sankci za eventuální protiprávní jednání občana.¹³⁸

¹³⁷ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústava a ústavní řád České republiky. 2. díl : Práva a svobody. cit. op. s. 17

¹³⁸ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 8. 11. 1994 č. 74/1995 Sb. n. a u. ÚS, svazek 4, vyhlášen pod č. 6/1996 Sb.

Z jednotlivých ustanovení Listiny se státního občanství týkal čl. 42. Tímto článkem byl do československého právního řádu zaveden pojem „občan“ jako legislativní zkratka pro státního občana České a Slovenské Federativní Republiky. Vzhledem k tomu, že socialistické právo nepoužívalo pojmů „fyzická“ a „právní osoba“ a pojem „občan“ byl používán nesystematicky, bez ohledu na požadovanou podmínku státního občanství, stanovila Listina v čl. 42 odst. 3 ústavní interpretační pravidlo k výkladu dříve přijatých zákonů. Pokud byl v právních předpisech přijatých do účinnosti Listiny, tj. 8. února 1991, použit pojem „občan“ rozuměl se tímto pojmem každý člověk v případě, že se jednalo o základní práva a svobody, které byly Listinou přiznány bez ohledu na státní občanství. Tímto interporálním ustanovením tak byla práva a svobody, přiznaná v dosavadních právních předpisech jen občanům ČSFR, rozšířena i na občany jiných států a na osoby bez státní příslušnosti.¹³⁹

Uplynutím 31. prosince 1992 Česká a Slovenská Federativní Republika zanikla.¹⁴⁰ Jejím zánikem zaniklo také československé státní občanství. Potvrzení prvotnosti republikového státního občanství ústavním zákonem č. 23/1991 Sb. bylo významné z hlediska státního občanství nástupnických států, které mohly při jeho úpravě vycházet z dosavadního právního stavu, redukovaného o právní úpravu federálního občanství.

---

¹³⁹ PAVLÍČEK, V. a kol. Ústava a ústavní řád České republiky. 2. díl : Práva a svobody. cit. op. s. 341

¹⁴⁰ Datum bylo stanoveno ústavním zákonem č. 542/1992 Sb., o zániku České a Slovenské Federativní republiky.

Závěr

Touto diplomovou prací jsem se snažil popsat vývoj institutu státního občanství v československém ústavním systému. Československé státní občanství vzniklo současně se vznikem československého státu. Ústavní Listinou z roku 1920 bylo koncipováno jako jediné a jednotné. Hlavním pramenem státoobčanského práva meziválečného Československa byly recipované rakousko-uherské právní předpisy. V těchto předpisech byla úprava státního občanství úzce provázána s institutem domovského práva. Dalším charakteristickým rysem právní úpravy státního občanství v tomto období bylo uplatňování principu jednotného státoobčanského statusu rodiny. V této koncepci se projevovalo nerovnoprávné postavení žen, neboť státní občanství členů rodiny bylo odvozeno od státní příslušnosti manžela resp. otce. V dalším vývoji dochází k prosazování principů individuálního nabývání a pozbývání státního občanství. Sňatek nebo změna státní příslušnosti manžela za trvání manželství postupně přestávají tvořit samostatnou právní skutečnost, na základě které by docházelo ke změně státoobčanského statusu ženy.

Po II. světové válce se ve státoobčanském zákonodárství projevuje zřetelná tendence směřující k vytvoření národního státu Čechů a Slováků. Ústavním dekretem prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. byly ze státního svazku propuštěny osoby německé a maďarské národnosti. Dále byly přijaty zákony, kterými byla umožněna repatriace osob české a slovenské národnosti. Také v případě smlouvy se SSSR o Zakarpatské Ukrajině bylo opční právo pro zachování československého státního občanství, až na výjimku týkající se příslušníků československých vojenských jednotek, přiznáno výlučně osobám české nebo slovenské národnosti.

Právní úprava státního občanství vycházející z recipovaných předpisů se vyznačovala nejednotností a roztržitostí. Tento stav trval až do roku 1949, kdy bylo přistoupeno k nové komplexní úpravě státního občanství. V tomto období byl do československého právního řádu zaveden institut odnětí státního občanství, který se stal trvalou součástí socialistického státoobčanského práva.

Československé státní občanství bylo do roku 1969 jednotné. V souvislosti s federalizací Československa vzniklo státní občanství federace a státní občanství členských států. Jejich vzájemný poměr vycházel z prvotnosti republikového státního občanství, od něhož bylo odvozeno státní občanství federální. Později byla přijata opačná ústavní konstrukce státního občanství. Prováděcí zákonodárství však změněno nebylo. K návratu k původní ústavní konstrukci státního občanství dochází po roce 1989. V tomto období je rovněž

z československého právního řádu odstraněn institut odnětí státního občanství a na ústavní úrovni zakotvena zásada „nikdo nesmí být zbaven státního občanství proti své vůli“. K nápravě křivd, ke kterým v oblasti státního občanství v minulosti docházelo, byla zároveň upravena možnost renaturalizace osob, které v období let 1949 – 1989 pozbyly československé státní občanství odnětím nebo propuštěním ze státního svazku.

Nejčastějším způsobem vzniku československého státního občanství bylo narození. Právní předpisy, kterými se nabývání a pozbývání státního občanství v minulosti řídilo, vycházely primárně z principu *ius sanguinis*. Zásady *ius soli* bylo využito jako hlavního kritéria pouze pro určení republikového státního občanství v souvislosti s jeho konstituováním. Dalším charakteristickým rysem československého státoobčanského práva bylo uplatňování principu výlučnosti státního občanství. Zásada, podle které nemůže být příslušník cizího státu zároveň československým státním občanem, byla až do roku 1948 upravena na ústavní úrovni. Později přijaté ústavy podobné ustanovení neobsahovaly. Státní občanství však bylo udělováno výlučně osobám, které prokázaly pozbytí své dosavadní státní příslušnosti. K předcházení vzniku dvojího státního občanství uzavřelo Československo také několik bilaterálních mezinárodních smluv. První z těchto smluv, úmluva s USA o naturalizaci, byla uzavřena již v roce 1928. Smlouvy uzavřené s některými státy bývalého socialistického bloku obsahovaly nejen ustanovení směřující k zamezení vzniku dvojího státního občanství, ale i k jeho odstranění. Po rozpadu Československa se Česká republika jako nástupnický stát stala smluvní stranou těchto smluv. V současné době již není Česká republika smlouvami vázána. Jedním z důvodů vypovězení těchto smluv byl i názorový posun v pohledu na problematiku dvojího státního občanství, které v souvislosti s evropským integračním procesem ztrácí některé své negativní aspekty.

Seznam použité literatury

- ADAMUS, V. K zákonu o státním občanství, Správní právo č. 4/1995
- ČERNÝ, J., VALÁŠEK, M. České státní občanství. Praha: Linde Praha, a.s., 1996
- GERLOCH, A., Teorie práva. 4 upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007
- GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK V. Ústavní systém České republiky – základy českého ústavního práva, 4. vydání, Praha: Prospektum, 2002
- GRONSKÝ, J., HŘEBEJK, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa. I. díl 1918-1945, Praha: Karolinum, 2002
- GRONSKÝ, J. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa 1948-1968. díl II/B, Praha: Karolinum, 2002
- GRONSKÝ, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. I. díl 1914 – 1945, Praha: Karolinum, 2005
- GRONSKÝ, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. II. díl 1945 - 1960, Praha: Karolinum, 2006
- FILIP, J., K pojmu státního občanství obecně a státního občanství ČR zvláště. Časopis pro právní vědu a praxi, č. 2/1997
- FILIP, J. K problémům mezinárodních smluv se vztahem k státnímu občanství ČR, Časopis pro právní vědu a praxi č. 1/1997
- HŘEBEJK, J. Státní občanství a naše státnost. AUC, Juridica, č. 1-2/1999
- HŘEBEJK, J. Opční právo státního občanství České republiky při zániku České a Slovenské Federativní Republiky, in KLÍMA, K. JIRÁSEK, J. Pocta Jánů Gronskému. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008
- KAPLAN, K. Pravda o Československu 1945 – 1948. Praha: Panorama, 1990
- KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. Římské právo. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 1997
- KLÍMA, K., Ústavní právo. 3. rozšířené vydání Plzeň: Aleš Čeněk, 2006
- KOVÁČ, D. Dějiny Slovenska. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, s. r. o., 1998
- LAŠTOVKA, K. Domovské právo. Slovník veřejného práva československého. sv. I, Brno: Polygrafia, 1929
- LAŠTOVKA, K. Československé právo správní. Zvláštní část. 1. díl. Praha: Melantrich a.s, 1936
- MALENOVSKÝ, J. Mezinárodní právo veřejné obecná část. Brno: Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 1997

- MALENOVSKÝ, J. Mezinárodní právo veřejné obecná část, 3. dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Doplněk, 2002
- MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 2. vydání. Praha: Linde Praha a.s., 1999
- MIKULE, V. Úmluva se Spojenými státy americkými o naturalizaci, Správní právo č. 6/1995
- PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda I. díl Obecná státověda. Praha: Linde Praha, a.s., 1998
- PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda II. díl Ústavní právo České republiky část 1. Praha: Linde Praha, a.s., 2001, s. 19
- PAVLÍČEK, V. a kol. Ústava a ústavní řád České republiky 1. díl – Ústavní systém, 2. vydání, Praha: Linde Praha a.s., 1998, s. 91
- PAVLÍČEK, V. O kontinuitě a diskontinuitě, Právní praxe č. 6/1993
- PĚCHOTA, V. Otázky dvojího občanství ve světle československo-americké smlouvy z roku 1928 a amerického práva, Právník č. 7/1995
- PLANK, K. Problém dvojitého štátného občianstva v československej federacii, Právny obzor č. 8/1969
- POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J. Mezinárodní právo veřejné – Zvláštní část, 3., dopl. vyd. Praha: C.H.Beck, 2002
- POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J. Obecné mezinárodní právo v dokumentech, Praha: C.H. Beck, 2000
- RŮŽIČKA, K., HŘEBEJK, J. K otázce volby státního občanství, Správní právo č. 3/1990
- RŮŽIČKA, K., HŘEBEJK, J. Problematika státního občanství ve vztahu k USA, Správní právo č. 2/1991
- ŠMÍD, L. Poznámky k úpravě státního občanství, Správní právo č. 1/1968
- TICHÝ, L., ARNOLD, R., SVOBODA, P., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R. Evropské právo. 2. vydání Praha: C.H.Beck, 2004
- VERNER, V. Občanství státní. Slovník veřejného práva československého. sv. II., Brno: Polygrafia, 1932
- VERNER, V., Státní občanství a opce v důsledku připojení sudetského území k Německu. II. vydání. Praha: Právnícké nakladatelství V. Linhart, 1938
- VERNER, V. Státní občanství podle ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 2. srpna 1945 č. 33 Sb. 3., doplněné vydání. Praha: Právnícké nakladatelství V. Linhart, 1946
- WEYR, F. Československé právo ústavní. Praha: Melantrich, a.s., 1937

ŽLÁBEK, J. VERNER, V. Státní občanství a domovské právo v Republice
československé.Praha: Československý kompas, a.s., 1923

Resume

Das Thema dieser Diplomarbeit heißt „Die Entwicklung des Staatsbürgerschaftsinstituts in der tschechoslowakischen Verfassungsgeschichte“. Im Anfangskapitel wird die allgemeine Charakteristik der Staatsbürgerschaft beschrieben, die die Definition der Staatsbürgerschaft und die Erklärung ihrer internationalen Aspekte umfasst. Die nächsten Kapitel sind den rechtlichen Regelungen der Staatsbürgerschaft in einzelnen Phasen der Verfassungsentwicklung Tschechoslowakei gewidmet. In Anfangsartikeln dieser Kapitel werden die politisch-rechtliche Zusammenhänge erklärt, die den Einfluss auf die rechtliche Regelung der Staatsbürgerschaft hatten.

Die tschechoslowakische Staatsbürgerschaft wurde am 28. Oktober 1918 herausgebildet. Das Verfassungsgesetz Nr. 236/1920 der Gesetze- und Anordnungsammlung hat im Einklang mit den in den Veträgen des sog. Versailles-Friedenssystem enthaltenen Verpflichtungen festgesetzt, wer von den ehemaligen österreichisch-ungarischen Staatsbürgern zum tschechischen Staatsbürger wurde. Zur nächsten Quelle des Staatsbürgerrechts in der Zwischenkriegsperiode waren die rezipierten österreichisch-ungarischen Rechtsvorschriften. Die Grundsätze für die rechtliche Regelung der Staatsbürgerschaft wurden im § 4. der Verfassungsurkunde aus dem Jahre 1920 festgelegt.

Die Nachkriegszustände bezüglich der Staatsbürgerschaft wurden durch das Verfassungsdekret des Staatspräsidenten Nr. 33/1945 Slg. geregelt. Die Problematik der Staatsbürgerschaft wurde ebenso von internationalen Abkommen betroffen: das Abkommen mit UdSSR über Transkarpatien und das Abkommen zwischen Tschechoslowakei und Ungarn über den Bevölkerungsaustausch. Das Verfassungsgesetz Nr. 74/1946 Slg. hatte das spezielle Einbürgerungsmodus für Personen mit der tschechischen und slowakischen Nationalität, die nach dem 2. Weltkrieg in die Tschechoslowakei zurückgekehrt hatten, geregelt.

Nach dem Antritt des kommunistischen Regimes am 9. Mai 1948 wurde die Verfassung der Tschechoslowakischen Republik verabschiedet. Zur Ausführung des § Nr. 165 wurde das Gesetz Nr. 194/1949 Slg., über den Erwerb und den Verlust der Tschechoslowakischen Staatsbürgerschaft erlassen, mit dem die bisherige Regelung der Staatsbürgerschaft ersetzt wurde. Dieses Gesetz hat ebenfalls in die Tschechoslowakische Rechtsordnung das Institut des Staatsbürgerschaftsentzugs eingeführt, das zum ständigen Bestandteil des sozialistischen Staatsbürgerrechts wurde. Im Zeitraum von Jahren 1958 bis 1985 hatte die Tschechoslowakei mit einigen sozialistischen Länder bilaterale Abkommen über Beseitigung der

Doppelstaatsbürgerschaft und über die Verhütung ihrer Entstehung in der Zukunft abgeschlossen.

Die Tschechoslowakische Staatsbürgerschaft wurde bis zum Jahre 1968 die einzige und einheitliche. Im Jahre 1969 entstand gleichzeitig mit der Entstehung des Tschechoslowakischen Föderation die doppelte Staatsbürgerschaft: die Föderationstaatsbürgerschaft und die Republikstaatsbürgerschaft. Ihr gegenseitiges Verhältnis wurde auf der Primärbeschaffenheit der Republikstaatsbürgerschaft begründet. Im Jahre 1970 wurde die Änderung der Verfassungskonstruktion der Staatsbürgerschaft durchgeführt, wodurch die Föderationstaatsbürgerschaft zur Primärstaatsbürgerschaft wurde. Erst nach der Revolution im November 1989 erfolgte der Rücksprung zur ursprünglichen Verfassungskonstruktion der Staatsbürgerschaft. Nach dem Absturz des kommunistischen Regimes wurde ebenso das Institut des Staatsbürgerschaftsentzugs beseitigt und auf der Verfassungsebene wurde das Prinzip: „Niemandem darf die Staatsbürgerschaft unfreiwillig entzogen werden“ eingeführt. Personen, die zwischen den Jahren 1949 – 1989 die Staatsbürgerschaft durch den Entzug oder durch die Entlassung aus dem Staatsbündnis verliert hatten, wurde es ermöglicht die tschechoslowakische Staatsbürgerschaft zu erwerben.

Title of the diploma paper: Development of the Institute of the Citizenship in the Czechoslovak Constitutional History

Klíčová slova: „ústavní právo“, „ústavní dějiny“, „československé státního občanství“

Keywords: „constitutional law“, „constitutional history“, „Czechoslovak citizenship“